

MENŠINY V POLITICKOM DISKURZE

**Jarmila Lajčáková
Alena Chudžíková
Tina Gažovičová**

Menšiny v politickom diskurze

Autorky:

Jarmila Lajčáková

Alena Chudžíková

Tina Gažovičová

Publikácia vychádza ako súčasť projektu *Vnímanie menšín v politickom diskurze*, ktorý bol financovaný Úradom vlády Slovenskej republiky v rámci dotačného programu Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd.

OBSAH

	ÚVOD.....	4
I.	ZDÔVODNENIA MENŠINOVÝCH PRÁV..... <i>Jarmila Lajčáková</i>	5
1.	Metóda zdôvodnení právnych noriem.....	6
2.	Tri zdôvodnenia (princípy) menšinových práv.....	8
2.1.	Mier a bezpečnosť.....	8
2.2.	Kultúra a kultúrna diverzita.....	13
2.3.	Ľudská dôstojnosť.....	16
II.	VNÍMANIE MENŠÍN V POLITICKOM DISKURZE..... <i>Alena Chudžíková</i>	23
1.	Východiská analýzy.....	22
1.1.	Analýza.....	24
1.1.1.	Zákon o štátnych symboloch.....	25
1.1.2.	Zákon o štátnom občianstve.....	26
1.1.3.	Zákon o voľbách do samosprávnych obcí.....	26
1.1.4.	Ustanovenie poradcu pre rómsku kriminalitu.....	26
2.	Sociálne reprezentácie menšín v politickom diskurze.....	27
2.1.	Menšiny ako hrozba.....	28
2.2.	Podpora menšinových práv ako vlastizrada.....	30
2.3.	Paternalizmus.....	31
2.4.	Mýtus o nadštandardnosti menšinových práv na Slovensku.....	32
2.5.	Individualizmus a koncept osobných zásluh.....	33
3.	Opačný diskurz a absentujúce prvky.....	34
4.	Záver.....	35
III.	MENŠINY A JAZYK V POLITICKOM DISKURZE..... <i>Tina Gažovičová</i>	38
1.	Jazykové politiky a práva.....	38
2.	Metodológia.....	39
2.1.	Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky.....	39
2.2.	Zákon o používaní jazykov menšín.....	40
3.	Politický diskurz a politické strany.....	40
3.1.	Vzťah štátneho jazyka a menšinových jazykov.....	41
3.1.1.	Znalosť štátneho jazyka- právo či povinnosť občana?.....	41
3.1.2.	Znalosť menšinového jazyka- nástroj komunikácie?.....	42
3.2.	Koho je potrebné chrániť?.....	43
3.3.	Kto má posudzovať úroveň menšinových práv?.....	43
3.4.	Snahy legitimizovať politickú reprezentáciu maďarskej menšiny.....	44
3.5.	Rómovia a jazykové práva.....	44
4.	Záver.....	45
IV.	Konzekvencie politického diskurzu..... <i>Alena Chudžíková</i>	47

ÚVOD

Ambíciou projektu s názvom „**Vnímanie menšín v politickom diskurze**“, ktorý bol podporený **Úradom vlády SR v rámci dotačného programu Podpora a ochrana ľudských práv a slobôd**, bolo odhaliť spôsoby, akými sú konštruované menšiny a obhajované menšinové práva a ako sa legitimizuje a racionalizuje špecifická podoba menšinovej politiky na Slovensku a jej konzekvencie. Novelizácie zákona o štátnom občianstve, štátnom jazyku alebo zákona o štátnych symboloch sú príkladmi politík, ktoré sú do značnej miery založené na konštrukcii menšín a ich príslušníkov ako ohrozenia slovenských národných záujmov či etnicky definovanej slovenskej identity. Rétorika tvorcov politík, odôvodňujúca takéto typy zákonov ochranou národných záujmov, spoluvytvára vzhľadom na svoju dominantnú pozíciu v spoločnosti rámec uvažovania o menšinách aj pre širšiu populáciu. Je vysoko pravdepodobné, že dlhodobým výsledkom diskurzu, ktorý menšiny vykresľuje ako ohrozenie národných záujmov je presvedčenie, že menšiny predstavujú reálnu hrozbu (maďarská menšina ako ohrozenie teritoriálnej integrity a jazykovej asimilácie Slovákov, Rómovia ako fyzická hrozba, migranti ako kultúrna hrozba). Z dlhodobého hľadiska takýto prístup prehľbuje etnické napätie v spoločnosti, diskrimináciu a intoleranciu.

V nasledujúcich textoch prinášame závery projektu, v rámci ktorého sme sledovali, či sú menšinové práva odôvodňované potrebou predchádzania konfliktu, ochrany národných či kultúrnych záujmov dominantného národa alebo či sú politiky prezentované cez prizmu spravodlivosti a rovnosti. Práve vnímanie menšín- teda ich vnímanie ako hrozby alebo ako rovnocenných obyvateľov Slovenska – je kľúčové pri nastavovaní verejných politík.

I. Zdôvodnenia menšinových práv

Jarmila Lajčáková

Obhajcovia menšinových práv najčastejšie apelujú na medzinárodné právne záväzky Slovenskej republiky. Takáto stratégia je pochopiteľná vzhľadom na sekuritizáciu menšín a ich požiadaviek - t.j. konštruovanie menšín ako ohrozenie štátu a majority. Medzinárodné právo slúži ako neutrálny arbiter a autorita, ktorú nemožno obviniť z toho, že by mala záujem ohroziť existenciu Slovenska a Slovákov. Cieľom našich výskumných aktivít je obohatiť diskusiu o menšinových právach na Slovensku teoretickými úvahami vychádzajúcimi najmä z bezpečnostných štúdií a politickej a právnej filozofie. Našou ambíciou je preklenúť prax odkazovania na medzinárodné normy. Aj keď nespochybňujeme legitimitu a záväznosť medzinárodného práva na Slovensku, obhajobu menšinových práv odvolávaním sa na medzinárodné právo považujeme za nedostačujúce z viacerých teoretických a praktických dôvodov.

Menšinové práva garantované medzinárodným právom nie sú nevyhnutne výsledkom debaty o spravodlivosti. Sú politickým kompromisom medzi štátmi, ktoré veria, že spravodlivosť pre menšiny vyžaduje uznanie kolektívnych práv, a štátmi, ktoré si myslia, že postačuje negatívna ochrana pred diskrimináciou. Kompromisným riešením sú tzv. individuálne menšinové práva garantované príslušníkom menšín, nie menšinám. Takéto menšinové práva však predpokladajú existenciu skupiny, lebo inak by ich nebolo možné realizovať.¹ Individuálne menšinové práva garantované v najdôležitejších medzinárodných dohovoroch, akým je Rámcový dohovor pre ochranu národnostných menšín alebo článok 27 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, neponúkajú dostatočne diferencovaný model ochrany menšín, ktoré sa nachádzajú v kvalitatívne odlišných situáciách. Najvypuklejším príkladom na Slovensku je prípad rómskej národnostnej menšiny. Existujúca menšinová ochrana nie je dostatočne citlivá k sociálnemu, ekonomickému a politickému znevýhodneniu.² Celkovo obhajoba menšinových práv s apelom na medzinárodné právo nepomáha v odstraňovaní tendencie sekuritizovať menšiny

¹ Pozri bližšie Patrick Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities* (Oxford: Oxford University Press, 1991) s.173; Jarmila Lajčáková, *Ethnocultural Justice for the Roma in Slovakia* (SJD thesis, University of Toronto, 2007) s. 146-148.

² Lajčáková, *ibid.* kapitola 1.3.

a menšinové práva, čo, ako argumentujem nižšie, je nielen kontraproduktívne, ale aj vysoko rizikové.

Zámerom nášho výskumného centra je prostredníctvom monitorovacích, výskumných a analytických aktivít vniesť do debaty o menšinových právach na Slovensku pojmy spravodlivosti, rovnosti a rešpektu ľudskej dôstojnosti, ktoré by mohli postupne napomôcť pri jej desekuritizácii. Menšinová politika, ktorá by vychádzala z princípu rešpektu ľudskej dôstojnosti, nie bezpečnosti, je pevnejším a trvalejšie udržateľným základom. Takéto smerovanie sa môže javiť síce z krátkodobého hľadiska ako menej atraktívne. Neprináša však so sebou paradoxy a riziká ako prizma bezpečnosti. Cieľom tohto výskumného projektu je v prvom rade analyticky pochopiť tendenciu sekuritizácie, ktorá prebieha v diskusii politických elít, ktoré majú významný vplyv na procesy sekuritizácie. Nasledujúca štúdia sa v úvodnej časti zaoberá metodológiou nášho teoretického prístupu k menšinovým právam, za ktorou nasleduje diskurzívna analýza politickej diskusie vybraných menšinových politík na Slovensku.

1. Metóda zdôvodnení právnych noriem

Náš prístup, ktorý premostuje slovenské ústavné právo, medzinárodné právo a politickú filozofiu pri interpretácii a vývoji menšinových noriem vychádza zo štúdie medzinárodnej právničky Athanasie Akermark s názvom *Justifications of Minority Protection in International Law* (Zdôvodnenia medzinárodnej ochrany menšinových práv v medzinárodnom práve).³ Práca Akermark vychádza z podobnej potreby, ako sme identifikovali v prípade Slovenska: vytvorenia kontextuálnej ochrany menšín, ktoré sa nachádzajú v odlišných situáciách.

Vytváranie menšinovej ochrany na základe zdôvodnení menšinových práv prispeje k vytváraniu koherentného teoretického prístupu pri aplikovaní a expandovaní štandardov medzinárodnej ochrany.⁴ Medzinárodné normy podľa Akermark nemôžu regulovať všetky možné situácie týkajúce sa menšín. Principiálny prístup prostredníctvom zdôvodnení pomôže pri aplikácii existujúcich noriem v odlišných situáciách.⁵ Vytváranie menšinovej ochrany na základe ich zdôvodnení môže posilniť legitimitu a dodržiavanie medzinárodných pravidiel.

Zdôvodnením pritom Akermark rozumie „racionálnu konštrukciu, ktorá vychádza z kombinovania, porovnania odlišných dát, z vôle zainteresovaných strán, historického kontextu, potrieb medzinárodnej spoločnosti, ktorá vyhodnotila určité pravidlo (alebo princíp) logickej konštrukcie hierarchie pravidiel a praktík medzinárodných monitorovacích inštitúcií.“⁶ Prístup k vytváraniu menšinovej politiky cez zdôvodnenia je širší a nezahŕňa len individuálnu

³ Athanasia Spiliopoloulou Akermark *Justifications of Minority Protection in International Law* (London, the Hague, Boston: Kluwer Law International, 1996).

⁴ *Ibid.* s. 55-57.

⁵ *Ibid.* s. 18.

⁶ *Ibid.*, s. 18

vôľu zákonodarcu, ale je aj spôsobom myslenia o menšinových právach.⁷ Táto metóda je kľúčová pri teleologickom, t.j. účelovom výklade medzinárodného práva, ktorý je často používaný pri interpretácii menšinových práv medzinárodnými súdnymi a kvázisúdnymi orgánmi.⁸

Ambície nášho výskumného projektu sú skromnejšie. Nezameriavame sa na tému legitimacy a dodržiavania medzinárodných noriem. Zaujíma nás skôr vývoj menšinových práv a menšinovej politiky, ktoré smerujú k vytváraniu kontextuálnej ochrany menšín tak, aby normatívne korešpondovala s existujúcimi princípmi. Metóda premostenia politickej filozofie s medzinárodným právom prostredníctvom troch zdôvodnení nám umožňuje vytvárať menšinovú ochranu, ktorá je dostatočne citlivá k odlišnostiam medzi a vo vnútri skupín, a pritom zostáva normatívne zakotvená na tých istých princípoch ako existujúci model.

Tri odôvodnenia menšinových práv, ktoré Akermark identifikovala, t.j.: mier a spravodlivosť, ľudská dôstojnosť a kultúra, sú relevantnými normatívnymi zdrojmi aj pre slovenský právny poriadok. Menšinová ochrana zostáva ovplyvnená národnými a regionálnymi špecifikami a ideológiami⁹, medzinárodné právo výrazne ovplyvnilo formu a obsah menšinových noriem v SR. Menšinové práva zakotvené v ústave a zákonoch prvej ČSR boli priamym prebratím ustanovení Saintgermanskej mierovej zmluvy medzi mocnosťami a Československom.¹⁰

Medzinárodné právo je zdrojom práva na Slovensku.¹¹ SR podpísalo a ratifikovalo množstvo medzinárodných dohôrov, ktoré garantujú menšinové práva vrátane Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov a Rámcového dohovoru o ochrane národnostných menšín.¹² Menšinové práva a povinnosti štátu obsiahnuté v týchto dohovoroch slúžia ako dôležitý

⁷ *Ibid.* s. 60-62.

⁸ *Ibid.* s. 56.

⁹ Napr. Stalinova teória národnostnej menšiny a menšinových práv, pozri v Lajčáková 2007, s. 53-56.

¹⁰ *Treaty between the Principal Allied and Associated Powers and Czechoslovakia*, 10 September, 226 C.T.S. 170, Články 2-9.

¹¹ Na Slovensku platí dualistická doktrína vzťahu medzi medzinárodným a národným právom. Jana Mogelská, "Platná právna úprava medzinárodnej zmluvy v Slovenskej republike" (1996) 79 *Právny obzor* 408 s. 409. Podľa dualistickej doktríny sú medzinárodné a národné právo dve odlišné entity. Louis Henkin *et al.*, *International Law: Cases and Materials*, 3d ed. (St. Paul, MN: WestGroup, 1993) s. 153-154. Medzinárodné ľudsko-právne dohovory sú slabšej normatívnej sily ako ústava a ústavné zákony. Majú však prednosť pred bežnými zákonmi, nariadeniami obcí či vykonávacími predpismi. Porušenie ratifikovaného medzinárodného dohovoru však môže byť napadnuté pred slovenskými súdmi, a to predovšetkým ústavným súdom. Medzinárodné dohovory, a najmä rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva sú tiež dôležitým zdrojom interpretácie ústavných základných práv a slobôd. Ústavný súd však žiaľ vo svojej judikatúre týkajúcej sa menšinových práv prejavil veľmi obmedzenú vôľu interpretovať ústavné garancie s ohľadom na medzinárodné záväzky. Pozri napr. Nález ústavného súdu US 3/2001 Z.z. zo dňa 20. 12. 2001 a najmä väčšinové rozhodnutie vo veci ústavnosti vyrovnávacích opatrení, Nález ústavného súdu US 539/2005 Z.z. zo dňa 18.10.2005.

¹² Medzinárodný dohovor o občianskych a politických právach, 16.12. 1996, 999 UNTS 171 (vstúpil do platnosti 23.03.1976, SR ho ratifikovala 1.1.1993; Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, 5.11.1992, CETS No.148 (vstúpila do platnosti 1.03.1998), SR ratifikovala chartu 05.09.2001 a pre SR vstúpila do platnosti 01.01.2002; Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín, 01.02.1995, CETS No.157, (vstúpilo do platnosti pre Slovensko 01.01.2002).

štandard pri obhajobe legislatívy týkajúcej sa ochrany národnostných menšín.¹³ SR sa tiež hlási k množstvu politických, právne nezáväzných vyhlásení, ktoré sú súčasťou medzinárodného režimu ochrany menšinových práv.¹⁴ Tri princípy, resp. hodnoty identifikované Akermark tak možno považovať za relevantné zdôvodnenia menšinovej ochrany aj v kontexte Slovenska.

2. Tri zdôvodnenia (princípy) menšinových práv

2.1. Mier a bezpečnosť

Právo na sebaurčenie národa rozhodnúť sa o svojom politickom statuse bolo základom organizácie medzinárodnej komunity v 19. a 20. storočí. Absolútnym prejavom vôle národa je samostatný národný štát. Organizácia politickej mapy na základe tohto princípu predpokladala koreláciu medzi hranicami štátu a národa.¹⁵ Vytvorenie etnicky homogénnych štátov sa však ukázalo ako nemožné.¹⁶ Množstvo malých národov zostáva odsúdených na život pod vládou odlišného národa. Najmä v dôsledku prekreslenia mapy strednej a východnej Európy po prvej svetovej vojne sa množstvo malých skupín ocitlo za hranicou svojho materského štátu. Napriek tomu, že sú tieto národnostné menšiny menej početné, môžu celkom dôvodne argumentovať, že súčasný systém zakreslenia hraníc štátov a neuznanie ich štátnej suverenity je neférové. Rovnako ako dominantný národ sú nositeľmi odlišnej kultúry, a tak majú normatívne tú istú požiadavku na to, aby mohli rozhodovať o svojom osude ako dominantný národ.¹⁷ Medzinárodné právo však neuznáva právo menšín na tzv. externé sebaurčenie, t.j. vytvorenie samostatného štátu. Predpokladá, že takéto skupiny sa usilujú o presadzovanie požiadaviek, menšinových práv, ktoré im umožnia zachovanie odlišnej etnokultúrnej identity a obmedzeného práva na rozhodovanie o vlastnom osude. Menšinové práva, ktoré medzinárodné právo priznáva národnostným a etnickým menšinám, sú z tejto perspektívy zdôvodňované ako špeciálne opatrenia, ktoré zabraňujú

¹³ Medzi najnovšie príklady patrí novela zákona o č.184/1999 Z.z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z.z. a ktorým sa menia dopĺňajú niektoré zákony a ktorý bol schválený. Pozri dôvodovú správu k všeobecnej a osobitnej časti, ktoré sa obe intenzívne odvolávajú najmä na naše medzinárodné záväzky vychádzajúce z Charty menšinových alebo regionálnych jazykov a Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín. Dôvodové správy sú dostupné na web stránke NR SR

<http://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=5&ID=284>
(navštívené 27.12.2011)

¹⁴ Medzi najdôležitejšie patrí Deklarácia OSN o právach príslušníkov národnostných alebo etnických, náboženských a jazykových menšín, prijatá rezolúciou GA 47/135 zo dňa 18.12. 1992; Odporúčanie 1201 (1993) o dodatkovom protokole k Európskemu dohovoru o ľudských právach o právach národnostných menšín a i.

¹⁵ Thomas D. Musgrave, *Self-determination and National Minorities*, 2d ed. (Oxford: Oxford University Press, 2002) s. 1-2.

¹⁶ *Ibid.* s. 1 a s. 10-12.

¹⁷ John McGarry, Michael Keating & Margaret Moore, "Introduction" in John McGarry & Michael Keating, eds., *European Integration and the Nationalities Question* (London & New York, Routledge, 2006) 1 s. 7.

etnickej mobilizácii týchto skupín a možnosti, že by sa uchýlili k presadzovaniu svojich požiadaviek násilnými prostriedkami.¹⁸

Situácia menšín si v medzinárodnom práve historicky zasluhovala vždy špeciálne miesto práve v úsilí ochrániť mier a bezpečnosť. Téma mieru a bezpečnosti je prítomná vo všetkých významných medzinárodných právnych dohovoroch a politických dokumentoch týkajúcich sa etnických, národnostných, jazykových alebo náboženských menšín.¹⁹

Obhajoba menšinových práv cez optiku bezpečnosti a mieru je orientovaná na ochranu skupín a zabráneniu možnosti vzniku konfliktov medzi a vo vnútri štátov.²⁰ Mierom sa zvyčajne rozumie absencia vojny alebo ozbrojeného konfliktu medzi štátmi alebo v ich vnútri. Koncept bezpečnosti bol vyvinutý najmä v teórii medzinárodných vzťahov a bezpečnostných štúdiách.

Bezpečnosť je chápaná ako zmiernenie hrozieb za účelom ochrany nejakých zdieľaných hodnôt. V rámci bezpečnostných štúdií je dominantným analytický rámec, v ktorom sú faktory ovplyvňujúce bezpečnosť ľudských kolektív delené do 5 hlavných oblastí:

1. vojenskej (skúma vzťah medzi ofenzívnymi a defenzívnymi schopnosťami štátu a predpokladov štátov o ich vzájomných úmysloch);
2. politickej (zameriava sa na organizačnú stabilitu štátov, systém vlády a ideológie, ktorá ich legitimuje);
3. ekonomickej (študuje vzťah medzi zdrojmi, financiami a trhmi);
4. societnej (zameriava sa na udržiavanie a vývoj jazyka, kultúry, náboženskej a národnej identity a zvykov);
5. enviromentálnej (zameriava sa na udržiavanie miestnej a planetárnej biosféry).²¹

V úvahe o význame menšinových práv v záujme presadzovania bezpečnosti a mieru je centrálnou otázkou etnická a národnostná heterogenita ako možný zdroj konfliktu. Prečo a za akých okolností je heterogenita ohrozením stability?

Prominentná škola medzinárodných vzťahov a bezpečnostných štúdií konštruktivismu poskytuje užitočný analytický rámec na skúmanie vzťahu medzi etnokultúrnou heterogenitou a pocitom ohrozenia. Konštruktivisti odmietajú prijať univerzálnu abstraktnú definíciu bezpečnosti. Bezpečnosť totiž chápu ako sociálny konštrukt: „niečo konštruovať znamená vytvoriť z toho objekt alebo subjekt, ktorý objektívne neexistuje“.²² Podľa nich to však neznamená, že niečo ako bezpečnosť neexistuje alebo že nemá význam. Bezpečnosť môže

¹⁸ Jennifer Jackson Preece, *National Minorities and the European Nation-States* (Oxford: Claredon Press, 1998) s. 123.

¹⁹ Pozri prehľad v Akermark, *supra* poznámka 3, s. 71-74.

²⁰ *Ibid.* s. 84. Napriek tomu, že bezpečnosť a ochrana mieru sú skupinovo orientované prístupy v konečnom dôsledku sú zamerané na záujmy jednotlivca. Dôvodom je liberálny rámec analýzy, ktorý dominuje aj pozitívnemu právu. Základom morálnej úvahy liberalizmu je jednotlivec.

²¹ Paul D. Williams, „Security Studies, An Introduction“ in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction* (Oxon: Routledge, 2008) s. 3-4.

²² Matt MacDonald, „Constructivism“ in Paul D. Williams, *Security Studies: An Introduction* (Oxon: Routledge, 2008) s. 61 a zdroje tamtiež citované.

byť chápaná napríklad ako zachovanie centrálnych skupinových hodnôt.²³ Pri konštruovaní bezpečnosti a pocitov ohrozenia sa zameriavajú na skúmanie sociálnych, kultúrnych a historických faktorov, ktoré participujú na konštruovaní významov, ktoré sú prisudzované odlišným aktérom a ich zámerom. Vychádzajú z tézy, že nemateriálne a ideové faktory sú základom pre konštrukciu vnímania bezpečnosti vo svetovej politike.²⁴ Súčasne tiež upozorňujú na to, ako reprezentanti skupín konštruujú agendy strachu a ohrozenia a akým spôsobom získavajú niektoré agendy prioritu pred inými.²⁵

Kritickí konštruktivisti sa bližšie zameriavajú na vzťahy medzi identitou a bezpečnosťou. Skúmajú, ako sa v konkrétnych historických a sociálnych kontextoch stali niektoré príbehy a mýty národnej identity dominantnými a iné marginálnymi. Štúdium bezpečnosti osvetľuje, ako sa prostredníctvom témy bezpečnosti a hrozby odlišujú „my“ a „oni“ a ako sa téma bezpečnosti využíva v boji o politickú moc, ktorá privileguje určité identity a marginalizuje iné.²⁶ Výskum tzv. Kodaňskej školy sa špecifickejšie zameriava na proces sekuritizácie „v ktorom aktéri deklarujú určitý problém, dynamiku alebo aktéra ako ´existenčnú hrozbu´ určitému objektu.“ Konštrukcia hrozby a vyvolanie stavu ohrozenia umožňuje politickým elitám pozastavenie bežných politických procesov a prijímanie tzv. krízových reštriktívnych opatrení ako odpoveď na vnímanú krízu (napr. antiteroristická legislatíva). Bezpečnosť je v tomto zmysle miestom pre negociáciu medzi hovoriacim a verejnosťou, avšak podmienkou je, že hovoriaci má určitú moc, resp. autoritu nad určitou skupinou. Úspešná sekuritizácia je podmienená tým, že konštruovanie hrozby vychádza z určitej pozície moci a elity. Frekvencovane dochádza k sekuritizácii na označenie určitého problému, resp. skupiny ako ohrozenia národnej identity, suverenity alebo kohézie.²⁷

Kymlicka pri hodnotení debaty o menšinových právach v kontexte strednej a východnej Európy argumentuje, že politické elity často zámerne reprodukovujú mýty nespravodlivostí z minulosti, ktorým bola vystavená väčšina zo strany predkov súčasných menšín. Táto stratégia narúša bežné demokratické procesy a legitimizuje prijímanie opatrení, ktoré sú v rozpore s princípmi spravodlivosti a ktoré sú zjavne diskriminačné. Sekuritizácia menšinových tém tiež veľmi efektívne zabraňuje tomu, aby diskusia o menšinových právach bola vedená v parametroch spravodlivosti dokonca aj v akademickej sfére. Vzťahy medzi väčšinou a menšinou sú totiž prioritizované ako otázka národnej bezpečnosti, ktorá je podriadená témam v rámci spravodlivosti.²⁸

Sekuritizácia menšinovej témy môže viesť k dvom paradoxným reakciám. Na jednej strane je to odpoveď obhajcov menšinových práv. Akceptujú existujúci konštrukt kultúrnej, náboženskej a etnickej diverzity ako ohrozenie primárne väčšiny. Menšinové práva obhajujú ako prostriedok prevencie vzniku násilia. Tento prístup však zahmlieva, kto je v skutočnosti v ohrození.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Williams, *supra* poznámka 21, s.8.

²⁶ MacDonald, *supra* poznámka 22, s. 62.

²⁷ *Ibid.* s. 69 – 70.

²⁸ Will Kymlicka, *Multicultural Odysseys: Navigating the International Politics of Diversity* (Oxford: Oxford University Press, 2007) 192.

Jacob Levy napríklad presvedčivo popisuje, že štáty majú tendenciu etnokultúrne homogenizovať svoju populáciu dvoma základnými praktikami: násilnej exklúzie alebo násilnej inklúzie.²⁹ Príkladmi násilnej exklúzie sú vyst'ahovania, segregácia, či praktiky násilných sterilizácií, ktorými sa chce štát zbaviť etnokultúrnych odlišností. Menšiny súčasne môžu byť vystavené aj praktikám násilnej inklúzie, t.j. asimilácie obmedzením používania vlastného jazyka alebo podmienením participácie vo väčšinovej spoločnosti stratou vlastnej identity. Z uvedeného je zrejmé, že sú to menšiny, ktoré sú ohrozené fyzicky, duševne, kultúrne, symbolicky alebo materiálne ako dôsledok praktík usilujúcich sa o etnokultúrnu homogenitu. Diskurz naopak hodnotí menšiny ako zdroj hrozby pre väčšinu. Dôsledky represívnych opatrení v podobe štruktúrálnej diskriminácie, či potlačovania základných a menšinových práv, čo vedie k chudobe a sociálnemu vylúčeniu menšiny, posilňujú zacyklenie v sekuritizácii. Sú totiž vyhodnocované ako riziko vzniku konfliktu.

Známy projekt *The Minorities at Risk*, vedený profesorom Tedom Robertom Gurrom z University of Maryland, uvádza, že na Slovensku sú v ohrození dve menšiny: maďarská a rómska. Dva faktory indikujú riziko rebélie v prípade Maďarov na Slovensku: teritoriálna koncentrácia a vysoký stupeň skupinovej organizácie a kohézie. Projekt však konštatuje pretrvávajúcu diskrimináciu Maďarov na Slovensku, pričom jej prejavmi sú nielen obavy z maďarizácie a odtrhnutia južnej časti Slovenska. Je ním aj pretrvávajúci vyšší podiel nezamestnanosti a chudoby v porovnaní s väčšinovým obyvateľstvom. Tieto faktory môžu v priebehu času zvýšiť riziko vzniku konfliktu. Podľa analytikov projektu pokiaľ Maďari nebudú vystavení oficiálnej diskriminácii, je nepravdepodobné, že sa uchýlia k násiliu.³⁰ Riziko protestu či rebélie zo strany Rómov je vyhodnotené ako nízke z dôvodu nedostatku geografickej koncentrácie, politickej kohézie, chudoby a nízkej úrovne vzdelania. Správa však tiež popisuje štruktúrálnu diskrimináciu a rasizmus zameraný voči rómskej menšine.³¹

Sekuritizácia menšinového diskurzu tak vedie k začarovanému kruhu. Zdôvodňuje síce prijímanie istých opatrení na ochranu menšín, nie však kolektívnych práv, lebo tie sú vnímané ako ohrozenie medzinárodnej stability.³² Súčasne tiež táto dynamika ospravedlňuje prijímanie reštriktívnych opatrení, akými boli na Slovensku v ostatných rokoch napríklad obmedzenia v možnosti dvojitého občianstva pre Slovákov či návrhy znižovania dávok v prípade Rómov. Chudoba a diskriminácia je vyhodnocovaná ako faktor, ktorý môže zvyšovať riziko vzniku etnickej mobilizácie.

Na vnútorné protirečenie sekuritizačného prístupu poukázal aj Will Kymlicka v prípade postupu OBSE. OBSE vo vzťahu k národnostným menšinám v strednej a východnej Európe nepresadzovalo teritoriálnu autonómiu s odôvodnením, že by mohla viesť k zvyšovaniu napätia. V prípade Slovenska dokonca odhovárala maďarskú menšinu, aby sa vzdala svojich autonómnych požiadaviek a uspokojila sa s menej významnými menšinovými zárukami,

²⁹ Jacob T. Levy, *The Multiculturalism of Fear* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

³⁰ Risk assesment, Hungarians in Slovakia

<http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessment.asp?groupId=31701>

³¹ *Ibid.* <http://www.cidcm.umd.edu/mar/assessment.asp?groupId=31702>

³² Will Kymlicka, "Reply and Conclusion" in Will Kymlicka & Magda Opalski, eds., *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2001) s. 376.

akými sú jazykové práva.³³ Bezpečnostný prístup pritom poskytuje perversný motív pre štát aj menšinu k eskalácii konfliktu. Hostiteľskému štátu dáva motiváciu na to, aby konštruoval a preháňal chýry o tom, že materský štát manipuluje s menšinou a motivuje ju k tomu, aby sa uchýľovala k násilnému pretláčaniu svojich požiadaviek. To mu slúži na to, aby mal dôkaz o tom, že menšina nie je lojálna a ohrozuje bezpečnosť štátu. Bezpečnostný prístup podporuje menšinu v tom, aby sa stala rizikom, pohrozila násilím alebo sa jednoducho ujala moci. Menšiny môžu opodstatnene vnímať násilie ako jediný spôsob, kedy sú ich požiadavky brané vážne.³⁴

Kymlicka argumentuje, že rozdiel v ponímaní menšín a menšinových práv pri porovnaní západných demokracií a strednej a východnej Európy je v tom, ako sú tieto vzťahy konštruované. Kým na západe sú primárne formované v parametroch spravodlivosti, na východe je dominantným prístupom sekuritizácia. Pripúšťa však, že aj v kontexte západných demokracií dochádza k sekuritizácii menšinových práv. Latka tolerancie voči menšinovým požiadavkám je však nastavená odlišne v porovnaní s východnou Európou.

Na pochopenie rozdielov uvádza škálu menšinových požiadaviek resp. správania sa:

1. násilie vedené k odčleneniu a terorizmus
2. mobilizácia k odčleneniu presadzovaná demokratickými prostriedkami
3. teritoriálna autonómia
4. vzdelávanie v menšinových jazykoch na vyššom stupni
5. právo veta pre menšiny
6. kolektívne práva menšín
7. status oficiálneho jazyka pre jazyky menšín
8. vzdelávanie v menšinových jazykoch na základných školách
9. geografické názvy, názvy miest a ulíc v jazykoch menšín

Kymlicka argumentuje, že u našich západných susedov je latka sekuritizácie nastavená veľmi vysoko niekde medzi bodmi 1 a 2. Vo východnej a strednej Európe je to častokrát na úrovni 7 a 8. Aj zdanlivo nevinná téma geografických názvov v jazyku menšín je asociovaná s bezpečnostným rizikom.

Kymlicka pomerne presvedčivo argumentuje, že sekuritizácia škodí nielen menšinám, ale oslabuje demokraciu a proces tvorby občianskej spoločnosti. Podľa jeho pozorovaní k zmene diskusie o menšinách a menšinových právach došlo na základe vedomej dohody naprieč politickými stranami o tom, že sa pri menšinových témach nebude vyťahovať bezpečnostná karta. Kymlicka si myslí, že vyspelosť demokracie odhaľuje práve stupeň sebaobmedzenia politických predstaviteľov a súčasne skepticizmus občanov o presvedčivosti takejto bezpečnostnej stratégie.³⁵ Naopak, vo východnej Európe, ako dokumentuje aj vývoj na Slovensku, sa stáva tzv. maďarská karta či protirómska agenda štandardným prostriedkom na získanie podpory vo voľbách.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.* s. 379.

³⁵ Kymlicka, *supra* poznámka 28, s. 192-194.

Sekuritizácia menšín je podľa nášho názoru nebezpečným základom pre tvorbu menšinovej politiky. Vedie síce k obmedzenému uznaniu niektorých menšinových práv, prináša však so sebou množstvo reštriktívnych opatrení, ktoré udržujú vybrané menšiny v cykle chudoby a zajatí diskusie politických elít z radov väčšiny. Na Slovensku vystupujú do popredia najmä tri skupiny, ktoré sú asociované s rizikom: Maďari, Rómovia a prisťahovalci.

2.2. Kultúra a kultúrna diverzita

Akermark identifikovala ako druhý, menej dominantný spôsob argumentácie za menšinové práva apel na ochranu kultúry menšín. Najčastejším spôsobom argumentácie je zdôrazňovanie významu ochrany kultúrnej diverzity. Podobne ako v prípade mieru a bezpečnosti ide o prístup, ktorý je primárne orientovaný na záujem jednotlivca. Na rozdiel od bezpečnosti, kultúra je konštruovaná v pozitívnom svetle. Má hodnotu ako taká.

Napriek tomu, že v medzinárodnom práve neexistuje jednotná definícia kultúry, medzinárodní právnici ju chápu v dvoch podobách. Jednou sú „intelektuálne prejavy“ v oblasti umenia, literatúry či vedy. V druhom význame je kultúra interpretovaná skôr antropologicky ako totalita „vedomostí a praktík každej skupiny v spoločnosti“. ³⁶ UNESCO v medzinárodnom práve zrejme najviac rozpracovalo definíciu kultúry zahŕňajúc oba prístupy. Kultúra je definovaná ako „súbor duchovných, materiálnych, intelektuálnych a emocionálnych aspektov spoločnosti alebo sociálnej skupiny, ktoré okrem umenia a literatúry zahŕňa aj životný štýl, spôsoby spolunažívania, hodnotové systémy, tradície a vieru“. ³⁷

V kontexte ochrany menšín je prevládajúcim prístupom chápanie kultúry ako systému tradícií a presvedčení. ³⁸ Napríklad Výbor OSN pre ľudské práva pre účely interpretácie článku 27 ³⁹ definoval kultúru ako osobitý „spôsob života“, ktorý môže zahŕňať aj určité sociálne a ekonomické aktivity, ktoré sú kľúčové z hľadiska pokračovania existencie komunity. ⁴⁰ Podľa Výboru musí byť kultúra chápaná ako dynamická kategória a ustanovenie článku 27 „môže byť použité na ochranu spôsobu života pôvodnej populácie, ktorá má historické

³⁶ Akermark, *surpa* poznámka 3, s. 81 a zdroje ňou citované.

³⁷ Preambula Deklarácie UNESCO o kultúrnej diverzite, prijatá na 31. schôdzi všeobecnej konferencie v roku 2001.

³⁸ Patrick Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities* (Oxford: Oxford University Press, 1991) s. 187-188.

³⁹ Článok 27 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach znie: „V štátoch, kde existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny, nebude sa ich príslušníkom upierať právo, aby spolu s ostatnými príslušníkmi menšiny užívali svoju vlastnú kultúru, vyznávali a prejavovali svoje vlastné náboženstvo alebo používali svoj vlastný jazyk.“

⁴⁰ Pozri napríklad prípady *Lubicon Lake Band v. Canada*, Communication No. 167/1984, UNGAO, Human Rights Committee, 45 th Sess., Supp. 40 vol. II., annex IX sect. A, U.N. Doc. A/45/40 (1990) 1; *Kitok v. Sweden*, Communication No. 197/1985, UNGAO, Human Rights Committee, 43 rd Sess., Supp. 40, Annex VII(G) UN Doc. A/43/40 (1988) 221.

spojenie s tradičným životným štýlom, ale napriek tomu v nich prebehli určité zmeny počas dekád či dokonca stáročí.⁴¹

Pre účely nášho projektu budeme za kultúru považovať historicky vytvorený, dynamický a neustále sa redefinujúci systém vier a praktík, ktorými ľudia rozumejú a štrukturujú svoje individuálne a kolektívne životy. Elementy kultúry a ich zmysel môže byť predmetom odlišných a častokrát konfliktných interpretácií.⁴² Kultúra môže úzko súvisieť s náboženstvom. Je ovplyvnená a formovaná ekonomickými a politickými inštitúciami.⁴³ Kultúra sa prejavuje nielen na úrovni jazyka, umenia alebo morálky, ale môže zahŕňať také základné aktivity, akými sú jedenie, milovanie alebo žialenie.⁴⁴ Napriek tomu, že môžeme odlišiť významy a viery odlišných kultúr, neznamená to, že sa vzájomne vylučujú. Kultúrne normy a praktiky sa môžu prelínať a transformovať prostredníctvom multikultúrnych interakcií.

Ako je ale používaná hodnota kultúry v záujme presadenia menšinových práv? Príkladom je Európska charta menšinových alebo regionálnych jazykov. Cieľom tohto dohovoru nie je totiž ochrániť príslušníkov menšín, ale menšinové a regionálne jazyky ako také. Ochrana menšinových jazykov „prispeje k udržiavaniu a rozvoju európskeho bohatstva a kultúrnych tradícií“.⁴⁵ Podobne argumentoval aj Výbor pre ľudské práva, keď pri interpretácii článku 27 poukázal na to, že kultúry odlišných menšinových komunít obohacujú spoločnosť ako celok. Podobným spôsobom aj dokumenty UNESCO⁴⁶ poukazujú na to, že podpora kultúrnej diverzity⁴⁷ podporuje „dedičstvo ľudskosti“ a je nevyhnutná pre „ľudstvo ako biodiverzita pre prírodu“.⁴⁸ Podpora kultúrnej diverzity, vyjadrená v politikách kultúrneho pluralizmu garantuje sociálnu kohéziu⁴⁹, podporuje ľudské kapacity⁵⁰ a celkovo zlepšuje intelektuálnu, emocionálnu a duchovnú existenciu.⁵¹

⁴¹ Martin Scheinin, “The Right to Enjoy a Distinct Culture: Indigenous and Competing Uses of Land” in Theodore S. Orlin, Allan Rosas & Martin Scheinin, eds., *The Jurisprudence of Human Rights Law: a Comparative Interpretative Approach* (Turku/Abo: Institute for Human Rights, Abo Akademi University, 2000) 159 s. 169.

⁴² Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (Hampshire and New York: Palgrave Publishers Ltd., 2000)s. 144 – 148.

⁴³ *Ibid.* s. 152.

⁴⁴ *Ibid.* s. 143 – 144.

⁴⁵ Preambula k Charte menšinových alebo regionálnych jazykov.

⁴⁶ UNESCO Declaration, *supra* poznámka 38, *UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions* (20.10. 2005, vstúpila do platnosti 18. 03.2007), Slovensko k nej pristúpilo v rámci EÚ.

⁴⁷ Ochrana kultúry pritom nie je chápaná len vo vzťahu medzištátnych rozdielov, ale aj odlišností vo vnútri štátov. Kultúry nie sú synonymom pre kultúry suverénnych štátov, ale kultúry odlišných národných, etnických, náboženských skupín alebo pôvodného obyvateľstva. Pozri o tomto bližšie Katérina Stenou, *UNESCO and the Issue of Cultural Diversity: Review and Strategy, 1946-2004*, revised ed (UNESCO: Paris, 2004) online:

UNESCO<http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=12900&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html>

⁴⁸ Pozri preambulu k *the UNESCO Convention*, *supra* poznámka 46 a preambulu k *the UNESCO Declaration*, *supra* poznámka 38.

⁴⁹ Článok 2 of *the UNESCO Declaration*, *ibid.*; Preambula k *UNESCO Convention*, *ibid.*

⁵⁰ Preambula k *the UNESCO Convention*, *ibid.*

Jedno z možných vysvetlení takýchto kauzálnych vzťahov umožňuje koncept interkultúrneho dialógu. Ten vychádza z predpokladu, že každá komunita si vyvinula víziu dobrého života, na základe ktorého sa snaží zorganizovať svoju spoločnosť a ktorý je základom jej morálky.⁵² Kultúrne komunity však neobsahujú totalitu ľudskej existencie. Ich vzájomné interakcie im preto „umožnia lepšie pochopiť a rozšíriť svoje vlastné intelektuálne a morálne horizonty, zlepšiť svoju predstavivosť a chrániť pred pokušením absolutizovať svoju skúsenosť.“⁵³ Obohatenie teda prináša prospech väčšinám, ale aj menšinám.

Argument, ktorý vníma ochranu kultúry menšín a kultúrnu diverzitu je často používaný ako alternatíva k diskurzu o bezpečnosti. Vníma menšinové kultúry v pozitívnom svetle. Menšinové kultúry sú nielen „neškodné“, ale dokonca by z nich mohla benefitovať aj väčšina. Tove Malloy si dokonca myslí, že diskurz kultúrnej diverzity predstavuje paradigmatický posun od vnímania binárnych vzťahov menšiny a väčšiny. Myslí si, že binárnosť bola jedným z dôvodov, prečo sú vzťahy medzi menšinou a väčšinou natoľko sekuritizované. Malloy sa domnieva, že posun smerom k diverzite pomôže desekuritizovať debatu tým, že ju nahradí perspektívou diverzity.⁵⁴

Argumentácia apelom na kultúrnu diverzitu je na Slovensku pomerne marginálna, aj keď sa občas vyskytne.⁵⁵ Je to politicky a pragmaticky atraktívny prístup najmä tým, že apeluje na záujmy väčšiny a pritom vykresľuje menšinové kultúry v pozitívnom „mierovom“ svetle. Otázne je, či je žiaduce, aby bol sekuritizujúci diskurz nahradený optikou kultúrnej diverzity. Problémov s argumentáciou prostredníctvom kultúrnej diverzity je totiž niekoľko. Spochybňujú potenciál tohto prístupu pri vývoji kontextuálnej ochrany menšín a ich členov.

Po prvé, napriek pomerne širokému a dynamickému vnímaniu kultúry existuje riziko, že politické elity a tvorcovia politik budú esencionalizovať menšinové kultúry. V predstavách politikov môže byť apel na diverzitu spájaný s vizuálom folklórnych slávností. Argumentácia môže viesť k politikám, ktoré vychádzajú z pozitívnych stereotypizujúcich predsudkov. Rómovia, podobne ako iné vylučované skupiny, napr. Židia, sú zvyčajne asociovaní s dvoma

⁵¹ Článok 3 *the UNESCO Declaration*, *ibid.* Pozri tiež *Cultural Diversity, Conflict and Pluralism, World Culture Report 2000* (Paris: UNESCO Publishing, 2000) s. 35-37.

⁵² Parekh, *supra* note 42 s. 120-123.

⁵³ *Ibid.* s. 336-337.

⁵⁴ Tove H. Malloy, „Acknowledging the Economic Potential of Cultural Diversity: the Case of National Minorities“, in *Heritage for the Future: International conference, proceedings* (Budapest, Office of the Hungarian National Assembly, 2011), s. 103-105.

⁵⁵ Pozri napríklad prejav vicepremiéra SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť Rudolfa Chmela, na konferencii JAZYK a IDENTITA, 24.11.2010: „Slovenský národ sa musí rozhodnúť, ako sa bude pozeráť na jazyk a používanie jazyka, na viacjazyčnú spoločnosť, ktorej je väčšinou. Buď sa bude pozeráť na menšinové jazyky ako na faktor, ktorý bráni súdržnosti spoločnosti, ktorý je kľiatbou ... je zdrojom konfliktov... alebo bude existenciu menšín považovať za dar, buď priamo božej starostlivosti alebo ľudskej inteligencie... Rozmanitosť je jedna z najvyšších hodnôt ... Veď ak svet a v rámci neho spoločnosť na Slovensku môžeme opísať viacerými jazykmi, alebo viacerými spôsobmi, budeme len bohatší!“

nálepkami: negatívnou, ktorá spája etnicitu s kriminalitou, príživníctvom alebo neochotou prispôbiť sa. Z týchto stereotypov vychádza nazeranie na menšiny ako nebezpečenstvo.

Opak negatívnej stereotypizácie – pozitívna – však môže by rovnako škodlivá. Rómov konštruuje v romantizujúcich predstavách nespútaných tanečníkov, hudobníkov alebo kočovníkov. Takýto prístup sa periodicky objavuje najmä v rôznych „dobro“ zamýšľaných projektoch v oblasti vzdelávania a vedie k tomu, že u rómskych detí je neprimeraným spôsobom podporovaný len hudobný alebo tanečný talent. Neráta sa s tým, že niektoré rómske deti takýto talent nemusia mať a v skutočnosti sa chcú stať lekármi, manažérmi alebo politikmi. Prístup cez podporu kultúrnej diverzity tak môže veľmi ľahko viesť k nezamýšľaným dôsledkom, ktoré hraničia s obmedzením slobodnej voľby a uväzňujú ľudí v očakávaných rolách politikou uznania.⁵⁶

Po druhé, dôležité menšinové práva, ktoré sú typicky v centre záujmu menšín a ich reprezentantov smerujú k zvyšovaniu autonómie menšín rozhodovať o veciach týkajúcich sa vlastných komunít. Autonómne usporiadanie pritom neslúži na zvýšenie interakcií medzi ľuďmi z menšiny a väčšiny, práve naopak.⁵⁷

V neposlednom rade, obhajoba ochrany menšinových kultúr, najmä prostredníctvom kolektívnych práv, akým je uznávanie zvykových náboženských a kultúrnych noriem môže ohroziť individuálne práva najzraniteľnejších skupín v menšinách, akými sú ženy a deti.⁵⁸

2.3. Ľudská dôstojnosť

Naše výskumné centrum presadzuje prístup obhajoby menšinových práv prostredníctvom princípu rešpektu ľudskej dôstojnosti. Rešpektovanie ľudskej dôstojnosti je centrálnym princípom v medzinárodnej ochrane ľudských práv a aj v slovenskom ústavom práve. Aj keď neexistuje jednotná definícia ľudskej dôstojnosti, v práve a medicíne je táto hodnota artikulovaná dvoma spôsobmi: prostredníctvom referencie na autonómiu a rovnosť. Zákony či opatrenia, ktoré rešpektujú a zvyšujú autonómiu ľudského rozhodovania podporujú aj rešpekt ľudskej dôstojnosti. Druhý spôsob artikulácie ľudskej dôstojnosti vychádza z princípu rovnosti a nediskriminácie. Politika, ktorá rešpektuje ľudskú dôstojnosť je taká, ktorá zaobchádza s menšinami nehierarchizovanými a nediskriminačným spôsobom.⁵⁹

Jednu z najrozsiahlejších judikatúr zameraných na interpretáciu základných práv a slobôd, najmä rovnosti v hmotnoprávnom zmysle obsahujú rozhodnutia kanadského Najvyššieho súdu. Ten interpretoval rešpektovanie ľudskej dôstojnosti ako stav, keď „jednotlivec alebo

⁵⁶ Pozri bližšie na túto tému aj Patchen Markell, *Bound by Recognition* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2003).

⁵⁷ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship* (Oxford: Clarendon Press, 1995) s.122.

⁵⁸ Yael Tamir, *Liberal Nationalism* 3rd printing (New Jersey, Princeton: Princeton University Press, 1995) at xi-xii.

⁵⁹ Pozri detailnejšie napr. v Jeff Malpas and Norelle Lickiss eds. *Perspectives on Human Dignity: a Conversation*, (Dordrecht: Springer, 2007)

skupina pociťujú sebaúctu a pocit vlastnej hodnoty. Ľudská dôstojnosť sa týka fyzickej aj psychologickkej integrity. Je poškodená nespravodlivým zaobchádzaním, ktoré je založené na osobných charakteristikách alebo situáciách, ktoré nesúvisia s individuálnymi potrebami, kapacitami alebo schopnosťami. Je naopak podporovaná zákonmi, ktoré sú citlivé k potrebám, kapacitám a schopnostiam rôznych jednotlivcov, berúc do úvahy kontext ich odlišných situácií. Ľudská dôstojnosť je poškodzovaná, keď sú jednotlivci alebo skupiny marginalizované, ignorované, podceňované, a naopak je podporovaná zákonmi, ktoré uznávajú plné miesto všetkých jednotlivcov a skupín v kanadskej spoločnosti“.⁶⁰

Jeden z popredných teoretikov multikulturalizmu, Will Kymlicka, vysvetľuje vzťah prispievania menšinových práv k tomu, aby sa príslušníci menšín cítili plnohodnotnými členmi a členkami spoločnosti. Podľa neho žiť dobrý život, ktorý si človek váži, znamená žiť ho v súlade s vlastnými hodnotami a presvedčením. Kultúra, ktorú označuje ako societnú, vytvára rámec pre individuálne voľby a súčasne im dáva zmysel. Ľudia si podľa Kymlicku necenia prináležania k akejkoľvek kultúrnej komunite, ale k tej vlastnej, ktorá zohrávala konštitutívnu úlohu pri formovaní ich osobnej identity. Kymlicka nepopiera možnosť asimilácie do inej kultúrnej komunity, myslí si, že je to často náročný proces a nie je zrejmé, prečo by mali menšiny znášať disproporčné náklady spojené s asimiláciou. Prístup k vlastnej kultúre, náboženstvu či jazyku vníma Kymlicka ako otázku spravodlivosti, nie otázku ľudských možností.

Skupinovo diferencujúce práva, ktoré by mali byť menšinám garantované, zabezpečujú rovnakú možnosť na zachovanie odlišnej jazykovej, kultúrnej či náboženskej identity pre menšiny. Kymlicka totiž správne, podobne ako ostatní teoretici multikulturalizmu, pozoruje, že štát, právo a verejné inštitúcie nie sú kultúrne, nábožensky alebo jazykovo neutrálné. Väčšinová kultúra a jej jazykové, náboženské a iné kultúrne charakteristiky sú hlboko zakorenené v jej politických, sociálnych a ekonomických inštitúciách. Zákony o jazyku, rodinné, trestné či občianske právo, ako aj organizácia verejného vzdelávania, verejných sviatkov a podobne nevyhnutne podporujú a zvýhodňujú dominantnú kultúru na úkor menšinových. Vychádzajúc z hodnoty prináležania ku kultúrnej skupine, udelenie menšinových práv je požadované z princípu rovnosti. Skupinovo diferencujúce práva, ktoré umožňujú menšinám zachovanie vlastných kultúr, vyrovnávajú alebo odstraňujú tieto nerovnosti.⁶¹

Súčasný politologický a sociologický výskum vychádzajúc z konštruktivistickej teórie formovania identít však upozorňuje na Kymlickovo problematické chápanie členstva v kultúrnej komunite. Courtney Jungová prichádza s alternatívou spôsobu teoretizovania o právach menšín. Jej kritický liberalizmus vychádza z konštruktivistickej teórie formovania identít. Legitimita konkrétnych menšinových požiadaviek je v jej teórii odvodená z optiky „štrukturálnej nespravodlivosti, nie kultúrnej rozdielnosti“. Jungová pritom vychádza z empirického výskumu hnutia Zapatistas a pôvodného obyvateľstva v Mexiku. Skúma, ako

⁶⁰ Law v. Canada (Minister of Employment & Immigration) (1999) 1S.C.R. 497 para. 53. Podobne Najvyšší súd Juhoafrickej republiky odmietol nerovné zaobchádzanie s jednotlivcami založené na ich atribútoch alebo charakteristikách ako odmietnutie rešpektu ľudskej dôstojnosti. Prinsloo v. van der Linde (1997) 6 BCLR 759 (CC) para. 31.

⁶¹ Kymlicka, *supra* poznámka 57, s. 83-109.

štát prostredníctvom politiky a politických inštitúcií konštruuje rasu, etnicitu či triedu. Podľa Jungovej multikulturalisti podcenili to, akým spôsobom konštituuje kultúrna skupina ľudskú identitu.⁶² „Prepojenie medzi kultúrou a individuálnou identitou je (podľa nich) jednoducho postavené ako organická charakteristika ľudskej existencie (...) takéto prepojenie je vnímané ako základný element ľudskej kultúry, ktorý je univerzálny a predchádza politike.“⁶³ Táto súvislosť medzi ľudskou identitou a etnicitou však odporuje súčasnému výskumu, ktorý naopak hovorí „o meniacom sa, multiplicitnom a hybridnom charaktere interakcií medzi skupinami a ich členmi“. Identita je konštruovaná a nie je apriórna sociálnym a politickým inštitúciám, v ktorých hrá úlohu.⁶⁴ „Kultúry sú konštruované a rekonštruované časom. Skutočné praktiky, jazyky a viery, ktoré odlišujú ľudské bytosti jednu od druhej, sú generované samotnými ľuďmi a nie sú apriori nemeniace sa entity, do ktorých sa ľudia rodia.“⁶⁵ Jungovej kritický liberalizmus nie je založený na postuláte, že kultúra nie je zdrojom ľudskej identity. Je založený na téze, že kultúry niekedy sú a niekedy nie sú rozhodujúce pri formovaní ľudskej identity.⁶⁶ Štáty pritom nie sú neutrálnymi arbitrami pri rozhodovaní o požiadavkách skupín. Štáty samotné prostredníctvom zákonov a inštitúcií vytvárajú také podmienky, že niektoré formy prináležania či už k etnickej, rasovej alebo triednej skupine nadobúdajú politický význam.⁶⁷ Pre Jungovej kritický liberalizmus nie sú normatívne povinnosti štátu voči menšinám a jej členom založené na ich kultúrnych odlišnostiach, ale na histórii ich vylúčenia.⁶⁸ Zodpovednosť štátov spočíva v tom, že ony samotné vytvárali sociálne skupiny a politické identity. Štáty používali také markery, ako sú kultúrne praktiky, antropologické charakteristiky, pohlavie, sexualita, vlastníctvo či majetok na organizáciu bohatstva a vytýčenia občianstva, teda plnohodnotného členstva.⁶⁹ Podľa Jungovej normatívnym zdrojom kultúrnej politiky sú pozície relatívneho zvýhodnenia a znevýhodnenia, v ktorých sa nachádzajú skupiny ako výsledok historického znevýhodnenia a diskriminácie.⁷⁰

Celkovo v našom projekte chápeme členstvo v kultúrnej komunite ako niečo, čo môže, ale aj nemusí formovať individuálnu identitu, jednotlivci pritom môžu mať odlišný vzťah k svojej kultúre. Niektorí sú schopní voči nej zaujať kritické stanovisko, niektorí si prevezmú iba niektoré z jej elementov, asimilujú sa, zmenia kultúrne prináležanie alebo pociťujú príslušnosť k niekoľkým kultúrnym komunitám.

Kritickým je poznanie, že politika, ktorá vychádza z rešpektovania ľudskej dôstojnosti sa zameriava na situáciu jednotlivca a rešpektuje odlišné zdroje, ktoré formujú jeho individuálnu situáciu a identitu. Ľudskú identitu samozrejme neformuje len členstvo v kultúrnej skupine, ale aj socioekonomické postavenie, rod, sexuálna orientácia, povolanie a iné. Pri vytváraní menšinovej politiky treba brať do úvahy aj ďalšie zdroje individuálnej identity a vzájomné

⁶² Courtney Jung, *The Moral Force of Indigenous Politics and the Zapatistas* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 21 a 50.

⁶³ *Ibid.* s.50.

⁶⁴ *Ibid.*s.51.

⁶⁵ *Ibid.* s. 51.

⁶⁶ *Ibid.* s. 56.

⁶⁷ *Ibid.* s. 56.

⁶⁸ *Ibid.* s.233.

⁶⁹ *Ibid.* s.233.

⁷⁰ *Ibid.* s. 234.

pôsobenia medzi politikami, ktoré sa napríklad usilujú o odstránenie sociálneho znevýhodnenia a dosahovanie rodovej rovnosti. Ako som už argumentovala inde, politiky, ktoré sa usilujú o odstránenie sociálneho a ekonomického znevýhodnenia za súčasného pôsobenia multikultúrnych politik môžu byť v praxi v konflikte. Napríklad v prípade vzdelávania rómskych detí, na jednej strane politiky zamerané na odstraňovanie sociálneho vylúčenia sa snažia akoby „zmazať“ etnokultúrne odlišnosti vrátane jazyka. Príkladom sú nulté ročníky, ktoré majú umožniť deťom zadaným na základe sociálneho znevýhodnenia to, aby „dobešli“ svojich nerómskych spolužiakov tým, že budú preberať učivo prvého ročníka pomalšie a súčasne si osvoja slovenský jazyk. Nultý ročník pritom nebúra bariéry a znevýhodnenia, ktoré sú obsiahnuté vo vzdelávacom systéme napríklad v podobe učebných metód, výkonnostne orientovaného štátneho kurikula a v neposlednom rade diskriminačných praktík. Nultý ročník sa tak snaží vtiesnať deti do problematického prostredia, v ktorom majú minimálne šance na úspech. Výsledkom je stigmatizácia rómskych detí ako neschopných. Asociáciu medzi údajnou neschopnosťou a etnicitou môže ďalej pomerne necitlivo prehľbovať multikultúrna politika zameraná na vyzdvihovanie a oslavovanie kultúrnych rozdielností.⁷¹

Ako píše Nancy Fraser, to však neznamená, že sa treba vzdať súčasného projektu odstraňovania sociálnych a kultúrnych nerovností. U menšín, ktoré trpia sociálnym znevýhodnením a sú pritom odlišnou kultúrnou menšinou, na dosiahnutie substantívnej rovnosti a možnosti vedenia dôstojného života nestačí, aby sa politika zamerala len na jeden aspekt znevýhodnenia. Práve naopak, je potrebná dramatickejšia transformácia väčšinových inštitúcií⁷², t.j. vzdelávania, ktorá umožní rómskym deťom rovnosť v participácii na vzdelávacom systéme a súčasne im dá aj možnosť vzdelávania v materinskom jazyku.

Podobne je tomu aj v prípade témy skĺbenia politiky, ktorá rešpektuje kultúrne rozdielnosti a súčasne podporuje rodovú rovnosť. Aj v tomto prípade existuje medzi feministkami viac menej zhoda v tom, že najideálnejším riešením je simultánna podpora oboch aspektov, t.j. kultúrneho a rodového posilnením pozície členiek v rámci kultúrnych komunít.⁷³

Princíp rešpektu ľudskej dôstojnosti poskytuje síce najnáročnejší základ pre vytváranie menšinovej politiky, ale súčasne aj najstabilnejší. Práve prostredníctvom kontextuálnej analýzy identít členov a členiek skupín nás núti k vytváraniu politik, ktoré sú citlivé k odlišnostiam medzi a vo vnútri skupín.

⁷¹ Jarmila Lajčáková, "The Uneasy Road towards Remedying the Economic & Cultural Disadvantage of the Roma in Slovakia" (2007) 14 (1) International Journal on Minority and Group Rights 59.

⁷² Nancy Fraser, "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist age' " (1995) 212 NLR 68.

⁷³ Pozri napríklad Ayelet Shachar, *Multicultural Jurisdictions: Cultural Differences and Women's Rights* (Cambridge UK: Cambridge University Press, 2001).

POUŽITÁ LITERATÚRA

Autorské publikácie:

Akermark, Athanasia Spiliopoloulou, *Justifications of Minority Protection in International Law* (London, the Hague, Boston: Kluwer Law International, 1996).

Fraser, Nancy "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist age' " (1995) 212 NLR 68.

Henkin, Louis *et al.*, *International Law: Cases and Materials*, 3d ed. (St. Paul, MN: WestGroup, 1993) s. 153-154.

Jackson Preece, Jennifer, *National Minorities and the European Nation-States* (Oxford: Clarendon Press, 1998) s. 123.

Jung, Courtney, *The Moral Force of Indigenou Politics and the Zapatistas* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 21 a 50.

Kymlicka, Will, "Reply and Conclusion" in Kymlicka, Will & Opalski, Magda (eds.), *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe* (Oxford: Oxford University Press, 2001) s. 376.

Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship* (Oxford: Clarendon Press, 1995) s.122.

Kymlicka, Will, *Multicultural Odysseys: Navigating the International Politics of Diversity* (Oxford: Oxford University Press, 2007) 192.

Lajčáková, Jarmila "The Uneasy Road towards Remedying the Economic & Cultural Disadvantage of the Roma in Slovakia" (2007) 14 (1) International Journal on Minority and Group Rights 59.

Lajčáková, Jarmila, *Ethnocultural Justice for the Roma in Slovakia* (SJD thesis, University of Toronto, 2007) s. 146-148.

Levy, Jacob T., *The Multiculturalism of Fear* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

MacDonald, Matt „Constructivism“ in Williams, Paul D. (ed.) *Security Studies: An Introduction* (Oxon: Routledge, 2008), 58 s.61

Malloy, Tove H. „Acknowledging the Economic Potential of Cultural Diversity: the Case of National Minorities“, in *Heritage for the Future: International conference, proceedings* (Budapest , Office of the Hungarian National Assemmbly, 2011), s. 103-105.

Malpas, Jeff and Lickiss, Norelle (eds.) *Perspectives on Human Dignity: a Conversation*, (Dordrecht: Springer, 2007)

Markell, Patchen, *Bound by Recognition* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2003).

McGarry, John, Keating, Michael & Moore, Margaret "Introduction" in McGarry, John & Keating, Michael (eds.), *European Integration and the Nationalities Question* (London & New York, Routledge, 2006), 1 s. 7.

Mogelská, Jana "Platná právna úprava medzinárodnej zmluvy v Slovenskej republike" (1996) 79 *Právny obzor* 408 s. 409.

Musgrave, Thomas D., *Self-determination and National Minorities*, 2d ed. (Oxford: Oxford University Press, 2002) s. 1-2.

Parekh, Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (Hampshire and New York: Palgrave Publishers Ltd., 2000) s. 144 – 148.

Shachar, Ayelet, *Multicultural Jurisdictions: Cultural Differences and Women's Rights* (Cambridge UK: Cambridge University Press, 2001).

Scheinin, Martin "The Right to Enjoy a Distinct Culture: Indigenous and Competing Uses of Land" in Orlin, Theodore S., Rosas, Allan & Scheinin, Martin (eds.), *The Jurisprudence of Human Rights Law: a Comparative Interpretative Approach* (Turku/Abo: Institute for Human Rights, Abo Akademi University, 2000) 159 s. 169.

Stenou, Katérina, *UNESCO and the Issue of Cultural Diversity: Review and Strategy, 1946-2004*, revised ed (UNESCO: Paris, 2004)

Tamir, Yael, *Liberal Nationalism* 3rd printing (New Jersey, Princeton: Princeton University Press, 1995) at xi-xii.

Thornberry, Patrick, *International Law and the Rights of Minorities* (Oxford: Oxford University Press, 1991) s.173

Thornberry, Patrick, *International Law and the Rights of Minorities* (Oxford: Oxford University Press, 1991) s. 187-188.

Williams, Paul D. „Security Studies, An Introduction“ in Williams, Paul D. (ed.) *Security Studies: An Introduction* (Oxon: Routledge, 2008) s. 3-4.

Dokumenty a legislatíva:

Deklarácia OSN o právach príslušníkov národnostných alebo etnických, náboženských a jazykových menšín, prijatá rezolúciou GA 47/135 zo dňa 18.12. 1992.

Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, 5.11.1992, CETS No.148
Law v. Canada (Minister of Employment & Immigration) (1999) 1S.C.R. 497 para. 53.

Medzinárodný dohovor o občianskych a politických právach, 16.12. 1996, 999 UNTS 171.

Nález ústavného súdu US 3/2001 Z.z. zo dňa 20. 12. 2001.

Nález ústavného súdu US 539/2005 Z.z. zo dňa 18.10.2005.

Odporúčanie 1201 (1993) o dodatkovom protokole k Európskemu dohovoru o ľudských právach o právach národnostných menšín.

Prinsloo v. van der Linde (1997) 6 BCLR 759 (CC) para. 31.

Rámcový dohovor o ochrane národnostných menšín, 01.02.1995, CETS No.157

UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions.

Zákon č.318/2009 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č.184/1999 Z.z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení neskorších predpisov.

II. Vnímanie menšín v politickom diskurze

Alena Chudžíková

1. Východiská analýzy

Zámerom analýzy politického diskurzu (PDA) je kritickosť a, v súlade s princípmi kritickej diskurzívnej analýzy, dekonštrukcia politickej moci, zneužívania moci a dominancie prostredníctvom politického diskurzu, vrátane rôznych foriem rezistencie a odporu voči takémuto dominantnému diskurzu. PDA sa zároveň zameriava aj na konzekvencie dominancie, konkrétne na diskurzívnu produkciu a reprodukciu nerovností, a tým chce prispieť k poznaniu politických vied a objasneniu záležitostí, ktoré sú predmetom politickovedných diskusií. Našou ambíciou bolo dekonštruovať tvorbu menšinovej politiky na Slovensku, teda odhaliť spôsoby, akými sú konštruované menšiny a obhajované menšinové práva a ako sa legitimizuje a racionalizuje špecifická podoba menšinovej politiky a jej konzekvencie.

Politický diskurz môžeme v užšom zmysle definovať ako diskurz, ktorého autormi sú politickí predstavitelia (prezident, predseda/predsedyňa vlády, poslanci a poslankyne) na rôznych úrovniach od lokálnej cez národnú až po medzinárodnú. Politici však nie sú jedinými aktérmi politického diskurzu; do úvahy treba brať aj recipientov diskurzu, teda verejnosť a obyvateľov v rôznych úlohách- ľudia ako voliči, ľudia ako občania, ľudia ako členovia nátlakových skupín a kritici atď. Takáto širšia definícia politického diskurzu teda zahŕňa všetkých účastníkov politického procesu, avšak v našom súčasnom projekte sa obmedzíme na užšiu definíciu. Zameriavame sa len na politikov a na ich aktivitu ako účastníkov politického procesu, teda na spôsoby ich vykonávania politickej moci, ktoré sú diskurzívnymi praktikami majúcimi politickú funkciu a implikácie. Východiskom je tu predpoklad, že politické akcie (prijímanie zákonov, rozhodovanie, kampane, parlamentné debaty, politické reklamy, rozhovory v médiách, politické programy apod.) sú diskurzívne produkované a reprodukované. PDA nám umožňuje identifikovať fundamentálnu politickú kogníciu, teda postoje k špecifickým otázkam, z ktorých normotvorba vychádza. V našom prípade ide o otázky týkajúce sa etnických

a národnostných menšín a etnickej heterogenity Slovenska.⁷⁴ Cieľom analýzy je teda zdokumentovať diskurzívne mechanizmy, ktoré sa podieľajú na spôsobe konštrukcie menšín a menšinovej politiky na Slovensku. Presnejšie, chceme sa zamerať na to, ako sa politický diskurz podieľa na vytváraní, potvrdzovaní, kritizovaní postojov a ideológie týkajúcich sa etnických a národnostných menšín a medziskupinových vzťahov. Vychádzame z predpokladov, že politický diskurz o menšinách prispieva k vytváraniu kognitívnych foriem problematizácie, marginalizácie a exklúzie. Analýza politického diskurzu teda umožňuje dekonštrukciu nielen toho, ako politici hovoria o menšinách, ale aj ich sociálnych reprezentácií o „tých druhých“, možných dopadov takéhoto politického diskurzu na reprezentácie recipientov v socio-politickom kontexte normotvorby a ovplyvňovania verejnej mienky. Je potrebné identifikovať tie kategórie a štruktúry, ktoré sa najčastejšie podieľajú na produkcii, reprodukcii a udržiavaní „etnických“ reprezentácií. Politickí predstavitelia patria k tzv. elitám, ktoré majú vzhľadom na svoje postavenie prístup (a zároveň kontrolu prístupu) k diskurzu, jeho tematizácii a formulácii. Majú možnosť ovplyvniť a kontrolovať čas, miesto a okolnosti, v ktorých sa odohráva zdieľanie významov (komunikácia), a taktiež ovplyvňujú prítomnosť a úlohu účastníkov komunikácie. Menej vplyvné skupiny majú aktívny prístup len ku každodenným konverzáciám so svojimi rodinami a známymi, menej aktívny prístup k inštitucionálnej komunikácii (napr. komunikácia s úradmi, lekármi, učiteľmi) a viac-menej pasívny prístup k verejným diskurzom (napr. politickému alebo mediálnemu).⁷⁵ Preto sa domnievame, že politici zohrávajú kľúčovú úlohu pri reprodukcii špecifických reprezentácií menšín. Samozrejme, uvedomujeme si tiež, že špecifický kontext politického diskurzu môže do istej miery ovplyvňovať vyjadrenia jeho aktérov, napr. poslanci budú cítiť zábrany vyjadrovať svoje skutočné postoje tak, ako by ich vyjadrili mimo záznamu. Vyjadrenia v rámci parlamentných rozpráv sú často vopred pripravené, rovnako ako návrhy zákonov, dôvodové správy a podobne, a sú pozorne sledované, preto nemôžu alebo by nemali obsahovať explicitne hostilné či rasistické vyjadrenia.⁷⁶

1.1. Analýza

Analýza politického diskurzu o národnostných menšinách na Slovensku a menšinových právach bola založená predovšetkým na parlamentných debatách, návrhoch zákonov, dôvodových správach a predkladacích správach týkajúcich sa vybraných udalostí s priamym dopadom na menšiny- novelizácia zákona o štátnych symboloch (parlamentné rozpravy z dní 3.11.2010 a 4.11.2010), novelizácia zákona o štátnom občianstve (parlamentné rozpravy z dní 25.5.2010, 4.11.2010, 5.11.2010, 2.2.2011, 9.2.2011, 10.2.2011 a 23.3.2011), ustanovenie poradcu ministra vnútra pre rómsku kriminalitu (predovšetkým vyjadrenia v médiách, prostredníctvom blogu poradcu a pod.), návrh na zaznamenávanie etnicity

⁷⁴ Van Dijk, T.A. (1997). What is political discourse analysis? Key-note address Congress Political Linguistics. Antwerp, 7-9 -December 1995. In Jan Blommaert & Chris Bulcaen (Eds.), *Political linguistics*. (pp. 11-52). Amsterdam: Benjamins.

⁷⁵ Van Dijk, Teun Adrianus „Social cognition and discourse“ in Giles, Howard & Robinson, Peter (eds.), *Handbook of social psychology and language* (Chichester: Wiley, 1989).

⁷⁶ Van Dijk, Teun Adrianus, „Text, talk, elites and racism“ (1992) 4 (1/2) *Discours Social/Social Discourse* (Montreal) 37.

páchateľa kriminálnych činov (vyjadrenia v médiách) a novelizácia zákona o voľbách do orgánov samosprávy (dôvodová správa, paragrafové znenie návrhu, vyjadrenia predkladateľov v médiách). V rámci politického diskurzu sme sledovali významový obsah parlamentných rozpráv, a taktiež štylistickú, rétorickú a organizačnú formu toho, ako sprostredkujú významy kategórií „my“ a „oni“.

1.1.1. Zákon o štátnych symboloch

Novelizácia zákona o štátnych symboloch⁷⁷ z apríla 2010 je kompromisom v snahách J.Slotu a R.Rafaja o prijatie zákona na podporu vlastenectva, ktorý bol verejnosťou odmietaný a ktorý z toho dôvodu nebol podpísaný prezidentom. Návrh zákona na podporu vlastenectva je známkou silnejúceho nacionalizmu ako opozície voči globalizácii, ako to napokon explicitne uvádza aj predkladacia správa k tomuto návrhu zákona.⁷⁸ Tzv. vlastenecký zákon bol napokon vrátený do parlamentu prezidentom s námietkami voči dátumu nadobudnutia účinnosti, ktorým mal byť 1. apríl 2010, a návrhom posunúť tento dátum na 1. september 2010, aby mali školy čas zabezpečiť podmienky na dodržiavanie zákona. Prvoaprílový dátum prezidentovi prekážal aj pre jeho konotácie. Keďže prijímanie vlasteneckého zákona bolo spojené s početnými protestnými a tiež petičnými akciami, predovšetkým zo strany študentov, či MVO, pričom hlavným argumentom bolo to, že vlastenectvo je cit, ktorý nemožno nanútiť zákonom, analytici sa domnievajú, že prezidentovo vrátenie zákona do parlamentu bolo súčasťou predvolebného boja aj strany SMER-SD. V tomto období totiž vrcholila kampaň pre parlamentnými voľbami. Parlament tento zákon pri opätovnom prerokovaní už neschválil. Na konci apríla 2010 však Robert Fico predložil do parlamentu novelu zákona o štátnych symboloch, ktorá mala nahradiť tzv. vlastenecký zákon. Táto novela bola prijatá v skrátrenom legislatívnom konaní 27.apríla 2010. Návrh novelizácie zákona z októbra 2010 navrhuje zrušiť povinnosť umiestňovať v každej triede grafické vyobrazenie štátnej zástavy, text štátnej hymny a text preambuly ústavy, pretože, ako uvádza dôvodová správa k tejto novele, *„nemožno predpokladať, že umiestnenie uvedených symbolov v každej triede by mohlo zvýšiť úctu žiakov a študentov k nim. Takéto umiestňovanie štátnych symbolov v každej triede sa naopak stalo symbolom*

⁷⁷ Zákon NRSR č. 63/1993 Z.z. o štátnych symboloch a ich používaní v znení neskorších predpisov a zákon č. 200/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

⁷⁸ „Účelom predkladaného návrhu vrátane uvedenia základných princípov, cieľov a foriem je stanovenie právnych pravidiel smerujúcich na podporu výchovy k vlastenectvu v Národnej rade Slovenskej republiky, vo vláde Slovenskej republiky, v štátnych a samosprávnych orgánoch, vo výchovno-vzdelávacom procese, vo verejnoprávnych médiách a na športových podujatiach organizovaných národnými športovými zväzmi ako súčasť národného povedomia, vernosti a oddanosti k vlasti a úsiliu jej ochrany. Zároveň zavádza nový inštitút – **Sľub vernosti Slovenskej republiky**. Návrh zákona by mal podľa predkladateľov **v čase globalizácie prispieť k zvýšeniu pocitu hrdosti na vlasť, štát, tradície**, mal by podporiť identitu občanov Slovenskej republiky a vedomie o štátnej suverenite a zvrchovanosti Slovenska.“(Predkladacia správa k návrhu poslancov rafaela Rafaja a Jána Slotu na vydania zákona na podporu vlastenectva, tlač 1355)

*umelo nanucovaného vlastenectva, čo môže mať na skutočné vlastenecké cítenie žiakov a študentov úplne opačný vplyv, ako je zamýšľané.*⁷⁹

1.1.2. Zákon o štátnom občianstve

Dňa 17.júla 2010 nadobudla účinnosť novela zákona o štátnom občianstve⁸⁰, ktorý bol reakciou na prijatie zákona o dvojitom občianstve vládou Maďarskej republiky. Novelizovaný zákon o štátnom občianstve SR zaviedol do právneho poriadku SR ďalší spôsob straty štátneho občianstva, a to nadobudnutím cudzieho štátneho občianstva na základe výslovného prejavu vôle. Občania, ktorí takto nadobudnú cudzie štátne občianstvo sú povinní túto skutočnosť oznámiť príslušným úradom pod hrozbou sankcie vo výške 3319 €. Po nástupe vlády Ivety Radičovej v lete 2010 došlo k niekoľkým pokusom o zmenu tohto zákona, avšak v zásade stále ustanovenie o strate občianstva z mája 2010.

1.1.3. Zákon o voľbách do samosprávnych obcí

S návrhom novelizovať zákon o voľbách do samosprávnych obcí⁸¹ prišli poslanci SNS, Anna Belousovová a Rudolf Pučík po tom, čo sa v médiách rozšírilo video, na ktorom novozvolený rómsky starosta obce Richnava mal údajne problém prečítať starostovský sľub. Táto jednotlivá udalosť bola vnímaná širokou verejnosťou ako potvrdenie ich stereotypov o „negramotných Rómoch“ a podporila ich obavy z Rómov ako „demografickej hrozby“. Poslanci Belousovová a Pučík teda prišli s návrhom, aby k terajším požiadavkám na kandidátov v komunálnych voľbách pribudla i požiadavka úplného stredoškolského vzdelania.⁸² Návrh zákona sa mal prejednávať na septembrovej schôdzi parlamentu, avšak tento bod programu bol presunutý.

1.1.4. Ustanovenie poradcu pre rómsku kriminalitu

Začiatkom roka 2011 minister vnútra vymenoval svojho nového poradcu- poradcu pre rómsku kriminalitu. Minister vnútra spolu so svojim novovymenovaným poradcom prišli

⁷⁹ Dôvodová správa k návrhu zákona, ktorým sa mení zákon NRSR č.63/1993 Z.z. o štátnych symboloch SR a ich používaní v znení neskorších predpisov, parlamentná tlač č.147.

⁸⁰ Zákon NRSR č. 40/1993 Z.z. o štátnom občianstve SR v znení neskorších predpisov a zákon NRSR č. 250/2010, ktorým sa mení a dopĺňa zákon NRSR č. 40/1993 Z.z. o štátnom občianstve SR v znení neskorších predpisov

⁸¹ Zákon NRSR č. 346/1990 Z.z. o voľbách do samosprávnych obcí v znení neskorších predpisov

⁸² Návrh zákona ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí v znení neskorších predpisov, parlamentná tlač 483.

čoskoro s tzv. mapou zločinu a splánom poslať do problémových osád viac policajtov. Takýto postup odôvodňovali tým, že sa sústreďujú „na to, čo doteraz absentovalo. A to je ochrana obyvateľov, ktorí dodržiavajú zákony. Riešenie sociálnych otázok môže napomôcť, ale to môže trvať niekoľko rokov.“⁸³ Takáto iniciatíva je v súlade so snahami bývalého ministra vnútra, Vladimíra Palka, z roku 2009 o to, aby sa pri kriminálnych činoch zaznamenávala etnicita páchatel'a.

2. Sociálne reprezentácie menšín v politickom diskurze

2.1. Menšiny ako hrozba

Fundamentálnym princípom, ktorý sa objavuje v politickom diskurze o menšinách a ktorý je akoby tou základnou politickou kogníciou je koncept menšín ako hrozby. V diskurze sa však objavujú len dve menšiny, a to maďarská a rómska. Okrem konceptu hrozby sme identifikovali niekoľko ďalších tém, ktoré, rovnako ako koncept hrozby, podporujú tézu, že menšinová politika na Slovensku vychádza z princípov mieru a bezpečnosti a nie ľudskej dôstojnosti.

Národnostná pluralita na Slovensku je pre súčasnú opozíciu fenoménom, o ktorom sa treba rozhodnúť, do akej miery ho rešpektovať, keďže predstavuje riziko fragmentácie politickej a právnej autority štátu. Homogenizácia spoločnosti je prostriedkom zabezpečenia čo najjednoduchšej organizácie privátneho i spoločenského života.⁸⁴ Homogenita je teda z ideologického hľadiska normou, ktorú sa politickí predstavitelia snažia dosiahnuť, a menšiny svojou odlišnosťou sa od tejto normy odklňajú. Sekuritizácia menšinovej politiky je evidentná v prípade diskurzu o novelizácii zákona o štátnom občianstve, v ktorej predovšetkým príslušníci maďarskej menšiny boli väčšinou zobrazovaní ako zdroj bezpečnostného rizika a nástroj, prostredníctvom ktorého Maďarsko môže realizovať svoju „revizionistickú“ politiku. Miera tohto bezpečnostného rizika ovplyvňuje aj rozsah práv, ktoré väčšinový národ menšine prizná, čo veľmi jasne demonštruje princíp bezpečnosti ako východisko pre tvorbu menšinovej politiky. Hrozba, ktorú predstavujú menšiny tkvie predovšetkým v ich nelojálnosti, ktorú poslanci opozície, ale aj niektorí poslanci koalície a priori pripisujú najmä príslušníkom maďarskej menšiny. Napríklad v súvislosti s udeľovaním maďarského občianstva opoziční poslanci neberú vzhľadom na predpoklad nelojálnosti maďarskej menšiny do úvahy možnosť, že o maďarské občianstvo nebude masívny záujem. Dvojité občianstvo pre mnohých predstaviteľov politickej scény neznamená dostatočnú lojalitu voči Slovenskej republike, a preto tí, ktorí o iné občianstvo požiadajú, majú byť potrestaní odňatím slovenského občianstva, čím sa im skomplikuje život na území štátu,

⁸³ Burčík, Matúš. Radca pre Rómov má mapu zločinu, SME, 4.1.2011. Dostupné na <http://www.sme.sk/c/5706360/radca-pre-romov-ma-mapu-zlocinu.html>

⁸⁴ Parekh, Bikhu, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (London: Palgrave Macmillan, 2006).

Tully, James, *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity* (Cambridge: Cambridge University Press 1995).

v ktorom žijú celý život. Dvojité občianstvo je symbolicky prezentované ako akt násilia (krádež) na Slovenskej republike a teda realistická hrozba:

„Naším legitímnyim právom bolo urobiť protiopatrenie, aby nedošlo k takémuto legislatívnemu kradnutiu občanov. Preto sme zvolili cestu výlučného občianstva.“ (R.Rafaj, SNS, 2.2.2011)

Vyvolávanie pocitu ohrozenia apelmi na emócie u väčšinovej populácie môžeme označiť za de facto manipulačnú stratégiu nastolujúcu krízovú situáciu, v ktorej je možná i obhajoba iliberálnych a represívnych opatrení presahujúcich hranice symbolického vylúčenia. Zbavovanie slovenského občianstva je totiž faktickým vylúčením z politickej komunity. Ochrana pred hrozbou slúži ako legitimizácia takýchto opatrení. Koncept maďarskej menšiny ako nelojálnej sa objavuje aj v diskurze koaličných poslancov s výnimkou zástupcov strany MOST-Híd, ktorí však cítia tlak, aby explicitne deklarovali svoju lojalitu Slovenskej republike:

„Tu sme sa narodili, tu chceme žiť a tu chceme aj zomrieť (...) Pán prezident očakáva od predstaviteľov menšín lojalitu (...) Ak sa politická garnitúra na Slovensku bude dívať na občanov inej ako Slovenskej národnosti ako na škodnú, nemôže očakávať od príslušníkov týchto národností bezpodmienečný pozitívny vzťah.“ (Péter Vörös, MOST-Híd, 9.2.2011)

Maďarská menšina na juhu Slovenska je považovaná za zatiaľ nekonfliktnú, avšak použitie slova „zatiaľ“ naznačuje vnímanie jasného potenciálu vyvolať konflikt a tak ohroziť bezpečnosť štátu.

„Maďarská menšinová komunita z južného Slovenska je totiž tradične nekonfliktná a pokojná. Zatiaľ ďakujeme. Ale gardisti z Jobbiku, príp. radikáli z Fideszu sa ju skôr či neskôr pokúsia prebudiť.“ (R.Rafaj, SNS, 4.11.2010)

Takáto konštrukcia menšín je podporená vytváraním katastrofických scenárov, ktoré útočia na emócie, vyvolávajú pocity strachu a ohrozenia u väčšinovej populácie, a tak nastavujú podmienky na obhajobu akýchkoľvek opatrení, ktoré takejto hrozbe zabránia. Hlavnými aktérmi, prostredníkmi, ale zároveň aj obeťami takýchto katastrofických scenárov sú príslušníci maďarskej menšiny. Ešte výraznejší je diskurz hrozby v prípade rómskej menšiny, kde tzv. „rómska kriminalita“ je prezentovaná ako fakt, o ktorom sa nediskutuje. Nebezpečnosť takéhoto označenia spočíva v jeho implikácii kolektívnej viny, ktorej nositeľmi sú všetci príslušníci menšiny. Zároveň, určovanie, kto je a kto nie je príslušníkom menšiny je v rukách majority, aj napriek tomu, že oficiálne sa na Slovensku presadzuje princíp seba-identifikácie. Zdá sa, že kriminalita je vnímaná ako esencia „rómstva“, čím sa udržiava statický pohľad na Rómov založený na reprodukování stereotypných predstáv:

„Vy i ja dobre vieme, aký je životný štýl Rómov. Žijú v inej kultúre ako väčšinové obyvatelstvo, i keď mnohým sa chvalabohu podarilo vymaniť z nej.“ (V.Palko, KDS⁸⁵)

Za súčasť tohto životného štýlu sa považuje i kriminalita, ako môžeme vidieť z nasledujúcej odpovede M. Krajniaka na otázku, či si myslí, že kriminalita pramení z chudoby alebo chudoba z kriminality:

⁸⁵ **Vladimír Palko: Odhodme stereotypy a bavme sa o konkrétnych číslach.** Rozhovor s Romanom Čonkom pre Romano nevo řil, uverejnený 14.9.2009. Dostupné na <http://2009.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=16734>

„Myslím si, že tento typ kriminality pramení zo spôsobu života. A tento spôsob života nie je viazaný na chudobu.“ (M.Krajniak, poradca ministra vnútra pre rómsku kriminalitu⁸⁶)

Všeobecne známe stereotypy o „rómskej vypočítavosti a cielenom zneužívaní sociálneho systému“, ktoré cirkulujú vo verejnom diskurze a sú súčasťou sociálnej reprezentácie Rómov, sú využívané v záujme získania podpory pre represívne opatrenia potlačovania tzv. „rómskej kriminality“ a sledovania etnicity pri kriminálnych činoch. Na druhej strane tým, že politické elity využívajú tieto stereotypy ako argumenty zo svojich pozícií autority, im pridávajú hodnotu a prispievajú k ich udržiavaniu. Veľmi častým prostriedkom na zvyšovanie kredibility pri persúázii verejnosti či parlamentných kolegov o svojom modeli reality boli tzv. ilustrácie, teda konkrétne príbehy, ktoré sa používajú na ilustráciu celkovej situácie. Pri maďarskej menšine sa využívajú príbehy o tom, ako nie je na južnom Slovensku možné dohovoriť sa po slovensky a pri rómskej menšine sa opakovane využíva niekoľko jednotlivých kriminálnych činov spáchaných Rómami alebo tzv. „rómske rabovačky“ z roku 2004. Jednotlivá udalosť sa využíva na dokreslenie celkovej situácie ako reprezentačný príklad (príklad, ktorý najlepšie vyjadruje povahu situácie a ktorý hovorí za všetko), a teda vytvára vzťah medzi sociálnou reprezentáciou javu ako celku a interpretáciou (mentálnym modelom) jednotlivcej udalosti. Jednotlivá udalosť sa teda stáva základom sociálnej reprezentácie, ktorá nasledne slúži ako „filter“ interpretácie podobných udalostí. Najvýraznejším príkladom takejto ilustrácie je prípad tzv. „negramotných rómskych starostov“, kedy jeden medializovaný prípad rómskeho starostu, ktorý mal údajne problém prečítať starostovský sľub, viedol k úplnému zovšeobecneniu, vytvoreniu katastrofického scenára a napokon až legislatívnemu návrhu, ktorý by mal definovať kvalifikačné predpoklady na výkon funkcie starostu. Jeden prípad sa stal základom „zistení, ktoré sú všeobecne známe“ až snahy o zmenu legislatívy:

„Podľa zistení, ktoré sú všeobecne známe, dochádzalo a dochádza k situáciám, že za predstaviteľa výkonnej moci obce a za faktického štatutárneho zástupcu obyvateľov tohto územného celku- starostu obce- mohli byť a boli zvolení občania, ktorí boli negramotní, resp. ktorých vedomostná úroveň nezodpovedala požiadavkám predpokladaným pre výkon tejto funkcie. (...) Táto situácia nastala a môže opätovne nastať najmä v obciach, v ktorých postupom času väčšinu obyvateľov tvoria neprispôsobiví občania, z ktorých je určité percento negramotných, resp. pologramotných, a to aj napriek skutočnosti, že Ústava SR v Čl. 42, ako aj Listina základných práv a slobôd (...) stanovujú právo každého na vzdelanie...“ (Dôvodová správa k návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 346/1990 Zb. O voľbách do orgánov samosprávy obcí v znení neskorších predpisov).

Okrem bezpečnostnej hrozby, ktorá je prítomná v diskurze o maďarskej aj rómskej menšine, sa v prípade rómskej menšiny hovorí tiež o demografickej hrozbe a ohrození zdravia „slušných obyvateľov“. Negatívna prezentácia menšín je posilňovaná využívaním hyperbol pri popisovaní ich negatívnych vlastností a činov, pričom negatívne vlastnosti „nás“ sú banalizované, ako je tomu napríklad v prípade segregáčnych praktík:

⁸⁶ **Milan Krajniak: Farba pleti páchatela ma nezujima.** Rozhovor so Sergejom Danilovom pre Rádio Expres, uverejnené 16.11.2010. Dostupné na <http://www.expres.sk/clanok/443/milan-krajniak-farba-pleti-pachatela-ma-nezaujima.html>

„Kým som nebol v Ostrovanoch, počul som o kauze múr. Ale múr v Ostrovanoch neexistuje. Tam osadu neobkolesuje žiaden múr. (...) Je to akoby zadná časť na záhradách. Pokiaľ som však o tom čítal v médiách, tak som mal pocit, že je to nejaká ´mega´ záležitosť. Keď som to však videl na vlastné oči, tak som sa musel usmievať.“ (M.Krajniak, poradca ministra vnútra pre rómsku kriminalitu⁸⁷)

„Nenazval by som to protirómskou náladou. Sú to sťažnosti ľudí, ktorí trpia konkrétnou kriminalitou.“ (V.Palko, KDS⁸⁸)

Takto sa vytvára polarizácia medzi „my“ a „oni“, kde „my“ je prezentované ako morálne nadradené a „oni“ ako nemorálne. Polarizácia je produkovaná aj prostredníctvom špecifického spôsobu používania osobných zámen a ukazovacích zámen, ktoré politickí predstavitelia používajú, keď hovoria o menšinách:

„A tým pádom, myslím, nemáme dôvod sa čudovať, keď títo ľudia sa na Slovensku necítia úplne doma. (...) Takisto si myslím, že títo ľudia sa môžu cítiť dotknutí, ak vidia, že síce na jednej strane nás trápi jejich nelojalita voči Slovenskej republike, ale na druhej strane že my ako štátotvorný národ nerobíme nič preto, aby boli lojálnejší. (...) Ak my naberieme odvahu na to, aby sme im trebárs dali nejaké polhodinové správy na STV2, tak tí ľudia budú automaticky sa pozerat' aj na nás ostatných, že nám na nich záleží.“ (I.Matovič, OL, 2.2.2011)

Používanie výrazov „títo ľudia“ v protiklade k termínu „nás ostatných“ je vyjadrením a zároveň reprodukciou symbolickej vzdialenosti, exklúzie a spomínanej polarizácie spoločnosti, keďže oni (Maďari) zjavne nepatria medzi nás (Slovákov). Metafory (návrh novely zákona o štátnych symboloch ako demolačná čata, navrhovatelia ako ideologická Al-Káida, Rómovia ako časovaná bomba) svojím jednak emocionálnym nábojom a jednak potenciálom posúvať význam a zveličovať tiež naplňajú funkciu negatívnej prezentácie menšín a polarizácie spoločnosti zdôrazňovaním negatívnych atribútov menšín.

2.2. Podpora menšinových práv ako vlastizrada

Predovšetkým z otázky používania štátnych symbolov sa v priebehu parlamentných rozpráv stala otázka politického boja o to, kto je skutočný vlastenec a kto je zradcom národa. Pre poslancov súčasnej opozície sú tí, ktorí podporujú novelu zákona o štátnych symboloch, zradcami národa:

„...určite neprekvapuje, že vždy, keď treba priložiť slovo k zoslabovaniu štátnosti, k zoslabovaniu slova Slovensko, slovenský, tak štvorica z OKS, kandidátov z kandidátnej

⁸⁷ **Milan Krajniak: Farba pleti páchatel'a ma nezujima.** Rozhovor so Sergejom Danilovom pre Rádio Expres, uverejnené 16.11.2010. Dostupné na <http://www.expres.sk/clanok/443/milan-krajniak-farba-pleti-pachatela-ma-nezaujima.html>

⁸⁸ **Vladimír Palko: Odhod'me stereotypy a bavme sa o konkrétnych číslach.** Rozhovor s Romanom Čonkom pre Romano nevo ľil, uverejnený 14.9.2009. Dostupné na <http://2009.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=16734>

listiny MOST-Híd, je prvá. V tejto aktivite dokonca predbieha aj našich maďarských spoluobčanov a jednoducho je to tak.“ (J.Senko, SMER-SD, 3.11.2010)

„...ide o ľudí, ktorí si neželali samostatnú Slovenskú republiku a doteraz sa s jej existenciou nezmierili. A špeciálne mám na mysli poslancov za OKS.“ (M.Maďarič, SMER-SD, 3.11.2010)

Efekt takejto rétoriky, v ktorej dochádza de facto k obviňovaniu z „podvratnej činnosti“ je viditeľný aj na defenzívnej pozícii poslancov za OKS, ktorí svoj návrh zrušenia povinnosti zobrazovania štátnych symbolov obhajujú tým, že spôsob, akým sa zobrazujú, je pre tieto štátne symboly nedôstojný, čím sa akoby podriaďujú rétorike opozície. Rozdiely v ich pozíciách vyplývajú skôr z celkovej interpretácie občana ako nesamostatného a nezodpovedného, ktorého konanie musí regulovať štát (opozícia) a zodpovedného, ktorý je sám schopný robiť rozhodnutia (koalícia) a nie z postoja k etnizovaným štátnym symbolom.

2.3. Paternalizmus

Status dominancie etnickej väčšiny a subordinácie menšín bol viditeľný vo všetkých parlamentných debatách a analyzovaných dokumentoch, pričom slovenský národ bol konceptualizovaný ako morálne nadradený menšinám. V prípade maďarskej menšiny je táto morálna nadradenosť konštruovaná zdôrazňovaním toho, že Slováci boli obeťami maďarských odnáródňovacích politík, nad ktorými však statočným bojom zvíťazili. Ide teda o mýtické ukotvenie morálnej nadradenosti Slovákov, ktoré je však prezentované ako historický fakt, čo vytvára špecifickú kolektívnu identitu (tzv. hypernarácia).⁸⁹ V prípade Rómov však v diskurze nachádzame kontrast medzi morálnymi „bielymi“ a nemorálnymi Rómami:

„Stokrát som sa s tým stretol na mítingoch s ľuďmi. Netrápili ich nástenkové tendre, hovorili o tom, čo im robia Rómovia. Ich život s Rómami, to sú roky tichého utrpenia. A títo bieli, čo trpia, nie sú žiadni muži pera. Nenapíšu o tom blog, nemá sa ich kto zastať.“ (V.Palko, KDS⁹⁰)

Takto konštruovaná (prirodzená) dominancia umožňuje slovenskému národu zaujať paternalistickú pozíciu voči menšinám a rozhodovať o nich bez nich, ako tomu je v súčasnosti. V záujme takto vytvorenej sociálnej hegemonie sa v rámci „etickej ideológie“ presadzujú opatrenia, ktoré sa snažia udržať status quo legitimizáciou len jednej kultúry (novela zákona o štátnych symboloch), výlučnosťou občianstva (novely zákona o štátnom občianstve) a konštrukciou kriminality ako esencie „rómsťva“ a slušnosti ako esencie „bielych“ („rómska kriminalita“). Prostriedkom k udržiavaniu dominancie sú rôzne rétorické prostriedky, napr. exkluzionistické používanie pojmu „naši spoluobčania“, ktorý privlastňovacím zámenom naznačuje vlastnícky vzťah majority k menšine a zároveň použitím

⁸⁹ Hrabovský, Milan, *Rasová mytológia* (Bratislava: Kaligram, 2011)

⁹⁰ **Buďme normálni.** 12.8.2009. Blog Vladimíra Palka. Dostupné na <http://blog.aktualne.centrum.sk/blog/vladimir-palko-.php?itemid=551>

pojmu „spoluobčania“ relativizuje pozíciu menšín v spoločnosti a symbolicky ich odsúva na perifériu len ako „spolu-aktéra“, nie hlavného aktéra, teda „občana“.

Najmä občanom SR maďarskej národnosti je v diskurze pripisovaná značne pasívna pozícia a sú konštruovaní len ako objekty záujmu Maďarskej republiky, ktorí však nemajú vlastnú vôľu konať, a preto ich treba chrániť, inak ich „ukradne“ Maďarsko

„Sú to naši občania Slovenskej republiky, ktorých treba chrániť.“ (J.Blanár, SMER-SD, 9.2.2011)

Do značnej miery iliberálne politiky sú tu legitimizované ochranou nie len väčšinového národa, ale i samotnej maďarskej menšiny, ktorá je v tejto konceptualizácii slabá, nemohúcna, submisívna a zjavne ľahko ovplyvniteľná vládou Maďarskej republiky- preto potrebuje ochranu vlády SR. Aby teda príslušníci maďarskej menšiny nepodľahli nátlaku vlády Maďarska, musia dostať možnosť jasného výberu- buď budú občanmi Slovenska alebo Maďarska. Takýto spôsob ochrany je tak trochu paradoxný- strata slovenského občianstva v prípade nadobudnutia maďarského, teda faktické vylúčenie z politickej komunity. Ochranu si zjavne zaslúžia len tí, ktorí spĺňajú kritériá lojality, teda majú výlučné slovenské občianstvo a neprejavujú záujem o to maďarské. Tento postoj vyjadruje dominantnú pozíciu väčšinového, tzv. štátotvorného národa, voči podriadeným menšinám, o ktoré sa väčšinový národ postará, ochráni ich a zároveň rozhoduje o právach a privilégiách, ktoré im prideli. V prípade rómskej menšiny obhajuje poradca pre rómsku kriminalitu represívne opatrenia tým, že ich zámerom je chrániť väčšinu i samotnú menšinu pred extrémistami.

2.4. Mýtus o nadštandardnosti menšinových práv na Slovensku

Menšinové práva sú konštruované ako spôsob starostlivosti o menšiny, čo nadväzuje na spomínaný paternalizmus. Menšiny teda nie sú vnímané ako rovnocenný a dôstojný partner, ale ako niekto, o koho sa „my“ postaráme, čo opäť reprodukuje dominanciu tzv. štátotvorného národa. Z viacerých vyjadrení opozičných poslancov a poslankýň je zrejmé, že táto starostlivosť je na Slovensku považovaná za postačujúcu, či dokonca až nadštandardnú:

„...Slovenská republika patrí medzi tie krajiny v Európe, ktoré neupierajú práva národnostným menšinám, ale ich práveže rozvíjajú, sa snažia vytvoriť čo najlepšie podmienky pre národnostné menšiny.“ (J.Senko, SMER-SD, 2.2.2011)

„Tieto práva [menšinové] v prípade Slovenska sú aj boli nadpriemerné. (...) Za menšiny je zodpovedný štát, na území ktorého žijú. To znamená, že tu je zodpovednosť Slovenska. Ako som pred chvíľkou povedala, stav práv národnostných menšín je nadštandardný.“ (A. Belousovová, SNS, 26.5.2010)

Zároveň sa reprodukuje reprezentácia slovenského národa ako veľkorysého, ktorý sa príkladne stará o „svoje“ menšiny, čo prispieva k produkcii, reprodukcii a udržiavaniu pozitívneho seba-obrazu a kontrastu medzi tzv. štátotvorným národom a menšinami.

2.5. Individualizmus a koncept osobných zásluh

Prvkom, ktorý sa objavil len v diskurze o rómskej menšine, bol koncept individualizmu a osobných zásluh, tzv. moderný (symbolický) rasizmus, ktorý aj napriek tomu, že na prvý pohľad sa môže zdať, že nejde o rasizmus, má v skutočnosti rasistické dôsledky.⁹¹ Takýto moderný rasizmus sa v súvislosti s Rómami objavuje čoraz častejšie nielen v laickom diskurze, ale aj na najvyšších miestach (SDKU-DS a ich návrhy na znižovanie rodičovského príspevku, dávok v hmotnej núdzi a novelizácia stavebného zákona). Podľa tohto konceptu je nezamestnanosť individuálnym zlyhaním, a preto sociálna pomoc od štátu by mala byť zásluhová:

„Základom prevencie podľa môjho názoru je, tak ako to navrhuje ministerstvo sociálnych vecí a rodiny, aby boli dávky v hmotnej núdzi rozdelené na dve časti. Solidárnu, ktorú dostane každý, a zásluhovú, ktorú dostane ten, čo bude pracovať. (...) Kým dnes v rómskych osadách máte množstvo príkladov, že niektorí Rómovia pracovali dlhé roky a celá osada sa z nich smiala, pretože to, čo dostali v zamestnaní, bolo nižšie, ako to, čo dostali iní v prípade, že sa stali dlhodobo nezamestnanými na dávkach v hmotnej núdzi. A toto je jav, ktorý treba odstrániť.“ (M.Krajniak, poradca ministra vnútra pre rómsku kriminalitu⁹²)

Na podporu svojich tvrdení využíva známe stereotypy, ktoré sú vo verejnom diskurze prítomné a prístupné väčšinovej populácii a zároveň tieto stereotypy prezentuje ako reálny príbeh, ktorým zvyšuje svoju kredibilitu a z možno jednotlivých prípadov vytvára všeobecnú reprezentáciu vypočítavých Rómov. Verejnosti tak sprístupňuje len časť poznania- sociálne dávky majú byť podmienené prácou. Nevenuje sa tomu, či je v krajine a v špecifických regiónoch dosť pracovných príležitostí alebo možností napríklad aktivačných prác, aby dotknutí obyvatelia mohli splniť túto podmienku a prejaviť toľko žiadanú snahu zaslúžiť si sociálne dávky. Verejnosť teda dostáva skratkovité informácie o tom, že Rómovia sú leniví a vypočítaví, lebo nechcú pracovať, avšak špecifickejšie informácie o trhu práce, úrovni a štruktúre nezamestnanosti a možnostiach zapojiť sa do pracovného procesu pre niektoré skupiny obyvateľstva im už nie sú sprístupnené. Takáto rétorická stratégia je zároveň v súlade aj so stratégiou polarizácie spoločnosti na „MY“ ako poctiví a slušní dane pliaci občania, a „ONI“ ako vypočítaví a leniví spoluobčania. Pozitívna prezentácia majoritnej skupiny môže na jej príslušníkov pôsobiť veľmi silno, keďže jednak pracuje s emóciami a jednak produkuje pozitívny sebaobraz a vysoké sebavedomie.

⁹¹ Augoustinos, M., Tuffin, K., Every, D. „New racism, meritocracy and individualism: constraining affirmative action in education“ (2005) 16(3) Discourse and Society 315-340.

⁹² **Milan Krajniak: Farba pleti páchatel'a ma nezujima.** Rozhovor so Sergejom Danilovom pre Rádio Expres, uverejnené 16.11.2010. Dostupné na <http://www.expres.sk/clanok/443/milan-krajniak-farba-pleti-pachatela-ma-nezaujima.html>

3. Opačný diskurz a absentujúce prvky

Politický diskurz o menšinách a menšinových právach nie je homogénny. Nositeľmi opačného diskurzu, teda takého, ktorý nekonštruuje menšiny ako hrozbu, boli len poslanci súčasnej koalície, predovšetkým strany MOST-Híd a OKS, a občas aj SDKÚ-DS a Obyčajných ľudí. V prípade poslancov MOST-Híd, prevažne maďarskej národnosti, je prirodzené, že sa snažia nabúravať ideológiu dominancie väčšinového národa. Umiestňovanie štátnych symbolov tak, ako to bolo uzákonené v predchádzajúcom volebnom období, považujú za hyperkompenzáciu nízkeho národného sebavedomia. Taktiež neprijímajú predpoklad, že o maďarské občianstvo bude medzi príslušníkmi maďarskej menšiny masívny záujem:

„Tí ľudia na Slovensku maďarskej národnosti nemajú problém, aby získali alebo netúžia po maďarskom občianstve. Oni túžia po tom, aby tu mali prácu, aby sa tu mohli vzdelávať vo svojom jazyku,...“ (I. Matovič, OL, 9.2.2011)

Napriek tomu, že poslanec Matovič tu naznačuje diskurz ľudskej dôstojnosti, stále vychádza z konceptu polarizácie, ktorú vyjadruje špecifickým používaním osobných a ukazovacích zámen („tí ľudia“, „oni“), čím symbolicky vyjadruje a vytvára dištanc medzi jednotlivými národnosťami.

Koaliční poslanci taktiež odmietajú koncept výlučného občianstva a výlučnej identity a na podporu tejto interpretácie využívajú (osobné) príbehy:

„Je to prirodzené, ale táto sebadefinícia, táto identita nikdy nesmerovala proti slovenskému národu. (...) Od čias prvej Československej republiky sme nikdy nepotrebovali maďarské štátne občianstvo k tomu, aby sme ostali Maďarmi. Nepotrebovali sme to na podporu svojej identity. Cítim sa ako Maďari, ktorí žijú v Slovenskej republike.“ (P. Vörös, MOST-Híd, 9.2.2011)

Svojím vlastným príkladom popiera výlučnosť identity, či dokonca opozičnosť identít, a tiež stotožňovanie občianstva a národnej identity, ako sa to frekventovane objavuje vo vyjadreniach opozičných politických predstaviteľov. Takéto vnímanie je podporené i reprezentantmi OKS, ktorí dvojité občianstvo či identitu nepovažujú za problematické, a niektorými poslancami, resp. poslankyňou za SDKÚ-DS, ktorá represívne opatrenia uzákonené v máji 2010 považuje za kontraproduktívne pre tzv. budovanie národnej identity, či lojálnosti voči SR.

V diskurze koaličných poslancov sa objavilo aj otvorené zosmiešňovanie konceptu príslušníkov maďarskej menšiny ako hrozby:

„Je to úplne smiešne, je to úplne smiešne, čo ste tu prezentovali a ten váš strach z Maďarov naozaj, to je úplne niečo pre mňa, ja neviem, mrzí ma to, že nemôžete spávať kvôli Maďarom, doslova a do písmena.“ (P. Kubovič, SDKÚ-DS, 4.11.2010)

Napriek tomu, že takýto diskurz je ešte stále marginálny, dá sa považovať za progres. Čo však úplne absentovalo v diskurze o Rómoch, bola perspektíva ľudskej dôstojnosti, ktorá by ich konceptualizovala ako ľudské bytosti, nie ako ohrozujúci a depersonalizovaný subjekt, abstraktnú a nebezpečnú kolektívnu kategóriu.

4. Záver

Diskurzívna analýza parlamentných rozpráv a dokumentov týkajúcich sa zákonov a politik s priamym dopadom na národnostné a etnické menšiny na Slovensku potvrdila naše predpoklady o vysokej sekuritizácii menšinovej politiky. Zároveň nám naznačuje, z akých princípov vychádza tvorba politiky. Menšiny, predovšetkým tie, ktoré vznášajú požiadavky, sú vnímané ako ohrozenie väčšinového národa a akákoľvek debata o čo i len nepatrnom rozšírení menšinových práv je vedená cez prizmu ich dopadov na väčšinový národ. Potvrďuje sa tým úroveň sekuritizácie, o ktorej hovorí Kymlicka v súvislosti s východnou a západnou Európou. Napriek tomu, že aj v západnej Európe prebiehajú národno-budovateľské projekty, ktoré menšiny vnímajú ako istý druh ohrozenia, vo východnej Európe je latka tohto vnímania hrozby nastavená omnoho nižšie (viď kapitola I., časť 2.1). Zdá sa, že v našom kontexte sú za hrozbu považované už geografické názvy, názvy miest a ulíc v menšinových jazykoch. Problematickosť sekuritizačného prístupu k tvorbe menšinovej politiky nie je len v jej nespravodlivosti voči menšinám samotným, ale aj v tom, že zabraňuje celkovému pozitívnemu demokratickému vývoju spoločnosti. Za prijateľnú alternatívu k takémuto sekuritizovanému diskurzu preto považujeme prístup, ktorý by nazeral na menšiny cez prizmu ľudskej dôstojnosti a spravodlivosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

Autorské publikácie:

Augoustinos, M., Tuffin, K., Every, D. „New racism, meritocracy and individualism: constraining affirmative action in education“ (2005) 16(3) *Discourse and Society* 315-340.

Hrabovský, Milan, *Rasová mytológia* (Bratislava: Kaligram, 2011).

Parekh, Bikhu, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory* (London: Palgrave Macmillan, 2006).

Tully, James, *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity* (Cambridge: Cambridge University Press 1995).

Van Dijk, Teun Adrianus „Social cognition and discourse“ in Giles, Howard & Robinson, Peter (eds.), *Handbook of social psychology and language* (Chichester: Wiley, 1989).

Van Dijk, Teun Adrianus, „Text, talk, elites and racism“ (1992) 4 (1/2) *Discours Social/Social Discourse* (Montreal) 37.

Van Dijk, Teun Adrianus „What is political discourse analysis? Key-note address Congress Political Linguistics. Antwerp, 7-9 -December 1995“ in Blommaert, Jan & Bulcaen, Chris (eds.), *Political linguistics* (Amsterdam: Benjamins, 1997).

Van Dijk, Teun Adrianus „On the analysis of parliamentary debates on immigration“ in Reisigl, Martin & Wodak, Ruth (eds.), *The semiotics of racism. Approaches to critical discourse analysis* (Vienna: Passagen Verlag, 2000).

Dokumenty a legislatíva:

Dôvodová správa k návrhu zákona, ktorým sa mení zákon NRSR č.63/1993 Z.z. o štátnych symboloch SR a ich používaní v znení neskorších predpisov, parlamentná tlač č.147.

Návrh zákona ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov samosprávy obcí v znení neskorších predpisov, parlamentná tlač 483.

Predkladacia správa k návrhu poslancov rafaela Rafaja a Jána Slotu na vydania zákona na podporu vlastenectva, parlamentná tlač č.1355.

Zákon č. 200/2010 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

Zákon NRSR č. 250/2010, ktorým sa mení a dopĺňa zákon NRSR č. 40/1993 Z.z. o štátnom občianstve SR v znení neskorších predpisov.

Zákon NRSR č. 346/1990 Z.z. o voľbách do samosprávnych obcí v znení neskorších predpisov.

Zákon NRSR č. 40/1993 Z.z. o štátnom občianstve SR v znení neskorších predpisov.

Zákon NRSR č. 63/1993 Z.z. o štátnych symboloch a ich používaní v znení neskorších predpisov.

Mediálne zdroje:

Burčík, Matúš. Radca pre Rómov má mapu zločinu, SME, 4.1.2011. Dostupné na <http://www.sme.sk/c/5706360/radca-pre-romov-ma-mapu-zlocinu.html>

Milan Krajniak: Farba pleti páchatela ma nezujíma. Rozhovor so Sergejom Danilovom pre Rádio Expres, uverejnené 16.11.2010. Dostupné na <http://www.expres.sk/clanok/443/milan-krajniak-farba-pleti-pachatela-ma-nezaujima.html>

Vladimír Palko: Odhodme stereotypy a bavme sa o konkrétnych číslach. Rozhovor s Romanom Čonkom pre Romano nevo ľil, uverejnený 14.9.2009. Dostupné na <http://2009.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=16734>

Buďme normálni. 12.8.2009. Blog Vladimíra Palka. Dostupné na <http://blog.aktualne.centrum.sk/blogy/vladimir-palko-.php?itemid=551>

III. Menšiny a jazyk v politickom diskurze

Tina Gažovičová

1. Jazykové politiky a práva

Sú rôzne možnosti nazerania na menšinové práva. Jeden zo spôsobov je, dnes už klasický, liberálny prístup. Podľa liberálneho prístupu je najlepší spôsob zaistenia kultúrnej rovnosti občanov oddelením štátu od akýchkoľvek kultúrnych prejavov. Bežná ukážka takéhoto prístupu je sekularizácia štátu a jeho oddelenie od cirkvi a náboženstva. Takáto predstava o „kultúrne neutrálnom štáte“ je vo všetkých ohľadoch problematická, avšak obzvlášť to platí pre jazyk. Kymlicka píše o jazyku ako o „Achillovej päte“ takéhoto liberálneho prístupu k menšinovým právam⁹³. Dôvodom je, že jazyk, ako základný ľudský komunikačný prostriedok, nie je nijako možné oddeliť od výkonu akejkoľvek štátnej a verejnej správy.

Zároveň však je nutné zdôrazniť, že jazyk nie je iba komunikačný prostriedok. *„Záležitosti súvisiace s jazykom sú samozrejme výsostne politické v tom zmysle, že sú to otázky týkajúce sa mocenských vzťahov.“*⁹⁴ Podobne o mocenskom náboji jazyka píše známy francúzsky sociológ Pierre Bourdieu. To, ktorým jazykom, akou slovnou zásobou a s akým prízvukom v rôznych životných situáciách hovoríme, je súčasťou a spoluvytvára hierarchické vzťahy.

Jednotlivým jazykom prisudzujeme inú hodnotu. Ako upozorňuje May, väčšinový jazyk sa často vyzdvihuje ako „nástroj modernity“ a je mu prisudzovaná „instrumentálna hodnota“ ako prostriedku komunikácie. Naproti tomu menšinovému jazyku sa často pripisuje iba „sentimentálna hodnota“. Preto sa znalosť väčšinového jazyka vníma ako prejav racionálnej voľby a pragmatickosti, avšak ovládanie menšinového jazyka sa považuje iba za súčasť identity príslušníkov menšín. Na užitočnosť jeho znalosti sa často nehľadí. Inými slovami,

⁹³Kymlicka, Will & Grin, Francois „Assessing the Politics of Diversity in Transition Countries“ in Daftary, Farimah & Grin, Francois (eds.), *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. (Budapest: ECMI, 2003)

⁹⁴Grin, Francois „Language policy“ in Grin, Francois (ed.), *Language policy evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003). Preklad autorky.

spoločnosť viac oceňuje intenzívne preberanie väčšinového jazyka, než zachovanie používania menšinového jazyka.⁹⁵

Preto sa proti podpore menšinového jazyka často argumentuje tým, že je prekážkou modernizácie a sociálnej mobility a považuje sa za nástroj getoizácie menšiny. Obhajcovia týchto argumentov však už ďalej nereflektujú, že menšinový jazyk bude prispievať ku getoizácii iba vtedy, keď spoločnosť svojim celkovým nastavením vytvorí na to predpoklady. To nastáva v prípade, keď politický aj celospoločenský diskurz politiky je nastavený tak, že sa akceptuje a využíva buď jeden, alebo druhý jazyk. Neexistuje však podpora rovnocenného používania oboch jazykov. Takéto nastavenie budem v analýze zjednodušene volať „buď / alebo“ prístup.

2. Metodológia

V tomto príspevku je prezentovaná analýza politického diskurzu vo vzťahu k štátnemu a menšinovým jazykom. Konkrétne boli analyzované rozpravy poslancov v Národnej rade Slovenskej republiky k novelizáciám zákona o používaní jazykov národnostných menšín a zákona o štátnom jazyku v období od nástupu vlády Ivety Radičovej do konca roka 2011. Ako doplnkový zdroj informácií slúžili jednotlivé návrhy noviel a pozmeňujúcich návrhov a ich dôvodové správy. V tomto príspevku bude stručne predstavený priebeh schvaľovania noviel spomínaných zákonov počas pôsobenia vlády Ivety Radičovej. Následne budú uvedené hlavné témy, ktoré sa počas rozpráv vyskytovali a ktoré sú hodné ďalšej analýzy vo vzťahu politického diskurzu a jazykovým politik v oblasti menšinových práv.

2.1. Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky

Tento zákon bol prvý krát prijatý ešte v prvých rokoch po založení samostatnej Slovenskej republiky, počas vlády Vladimíra Mečiara v roku 1995.⁹⁶ Odvtedy prešiel viacerými zmenami. Vláda Ivety Radičovej, ktorá nastúpila v lete 2010, sa už v programovom vyhlásení zaviazala priniesť zmeny v oblasti jazykových politik. *„Okrem novelizácie zákona o štátnom jazyku, ktorou sa odstráni jeho zbytočné reštriktívne opatrenia, prijatia nového zákona o ochrane a podpore zachovania a rozvoja kultúr národnostných menšín a novelizácie školského zákona vláda SR naplní princíp efektívnej rovnosti všetkých občanov SR aj novelizáciou zákona o používaní jazykov národnostných menšín, zákona o geodézii a kartografii a zákona o označovaní obcí a ďalších súvisiacich právnych predpisov.“*⁹⁷ Vládny návrh Radičovej vlády o novelizácii zákona o štátnom jazyku sa do parlamentu dostal už

⁹⁵ May, Stephen “Language policy” in Grenfell, Michael James et al. (eds.), *Bourdieu, Language and Linguistics*. (London: Continuum, 2011).

⁹⁶ Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

⁹⁷ Občianska zodpovednosť a spolupráca. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014.

v októbri. I keď prezident tento návrh zákona vrátil do parlamentu, začiatkom roka 2011 bol v NRSR opätovne prijatý.⁹⁸

2.2. Zákon o používaní jazykov národnostných menšín

Zákon bol na Slovensku prijatý v roku 1999 v skrátanom legislatívnom konaní, lebo jeho prijatie spadalo medzi podmienky pre prijatie Slovenska do EÚ. Zákon sám jasne definuje svoj účel „ustanoviť v nadväznosti na medzinárodné dohody, ktorými je Slovenská republika viazaná, a osobitné zákony pravidlá používania jazyka menšiny v úradnom styku a v oblastiach upravených týmto zákonom.“⁹⁹ Zákon bol o desať rokov neskôr novelizovaný vládou Roberta Fica. Navrhovaná zmena vlády I. Radičovej, tak ako v prípade novely zákon a o štátnom jazyku, vyplývala z programového vyhlásenia vlády 2010-2014. Plánovaný návrh novely zákona o používaní menšinových jazykov sa do parlamentu dostal v marci 2011 a predkladal ho podpredseda vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolf Chmel. Medzi hlavné zmeny, ktoré novela navrhovala patrili:

- znížiť kvórum z 20% na 15%;
- zrušiť pokuty;
- umožnenie televíznych vysielaní v jazyku národnostnej menšiny bez povinnosti titulkovania alebo následného odvysielania v štátnom jazyku.

Novela zákona bola prvý krát parlamentom schválená v máji 2011, avšak prezident ho odmietol podpísať a vrátil ho parlamentu s odporúčaním zákon ako celok zamietnuť. NRSR v hlasovaní koncom júna 2011 s tesnou väčšinou 77 hlasov návrh opätovne schválila¹⁰⁰.

3. Politický diskurz a politické strany

Analyzované zákony a téma jazykových práv obecné nepatria medzi tie „najhorúcejšie“ témy slovenskej politiky. Pri rozpravách k obojm zákonom bolo zrejmé, ktoré strany a ktorí politici sa týmto témam venujú najviac, a naopak, ktoré takmer vôbec. Zákon o používaní jazykov národnostných menšín bol prekladaný podpredsedom vlády pre ľudské práva a národnostné menšiny Rudolf Chmel, ktorý do parlamentu kandidoval za stranu Most – Híd. Aj ďalší poslanci tejto strany patrili medzi najaktívnejších zástancov oboch navrhovaných noviel. Zároveň iné koalíčné strany sa do rozpráv zapájali skôr okrajovo. Výnimku tvorila poslankyňa Dubovcová (SDKÚ-DS). Za stranu SaS, resp. hnutie Obyčajní ľudia, sa zapájal takmer iba poslanec Matovič, pričom jeho príspevky boli skôr ambivalentné

⁹⁸ Zákon č. 35/2011 Z.z. z 2. februára 2011, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

⁹⁹ Zákon č. 184/1999 o používaní jazykov národnostných menšín.

¹⁰⁰ Zákon 204/2011 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z. a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

a aj jeho pozmeňujúci návrh¹⁰¹ mal predstavovať určitý kompromis medzi záujmami koalície a opozície. Strana KDĽ, ako štvrtá koalíčná strana, sa do rozpráv nezapájala takmer vôbec.

Na druhej strane medzi veľmi aktívnych kritikov oboch noviel patrili obe opozičné strany SNS a SMER-SD. Za stranu SNS vystupoval najčastejšie poslanec Rafaj, vystupoval však aj predseda strany Šlota. Za stranu SMER-SD vystupovali najmä poslanci Čaplovič a Maďarič.

3.1. Vzťah štátneho jazyka a menšinových jazykov

Na Slovensku sa často využíva politický diskurz, v ktorom sa používanie práva menšinových jazykov a štátneho jazyka stavia proti sebe a automaticky sa predpokladá súperenie oboch jazykov.

*„Táto maďarizačná novela ide jednoznačne na úkor štátneho jazyka, lebo jej **schválením už nikto nebude potrebovať učiť sa či používať slovenčinu ako štátny jazyk.**“ (J. Šlota, SNS, 30.6.2011, zvýraznenie doplnené)*

*„A práve dnes tento návrh zákona, ktorý je predložený na rokovanie Národnej rady **zasahuje do postavenia slovenského jazyka ako jazyka štátneho na území Slovenskej republiky. A totálne ho zoslabuje.**“ (J. Senko, SMER-SD, 30.6.2011, zvýraznenie doplnené)*

Vzhľadom na „buď / alebo“ prístup je dôležité podrobnejšie analyzovať to, ako sa v politickom diskurze hodnotí znalosť štátneho jazyka a znalosť menšinových jazykov a čo teda pomyslene „stojí proti sebe“.

3.1.1. Znalosť štátneho jazyka –právo či povinnosť občanov?

Zákon o štátnom jazyku §2 (2) uvádza: „*Štát utvára v školskom, vedeckom a informačnom systéme také podmienky, aby si každý občan Slovenskej republiky mohol osvojiť a používať štátny jazyk slovom aj písmom.*“ Tento paragraf by mal naznačovať právo občanov osvojiť si slovenský jazyk. Istotne by bolo na mieste venovať sa i tomu, nakoľko Slovensko skutočne robí všetko v rámci svojich možností na to, aby bolo toto právo skutočne naplnené pre všetkých. To však nie je predmetom tejto analýzy. Zaujímavejšie je, že sa v politickom diskurze na znalosť štátneho jazyka nahliada viac ako na povinnosť než na právo. Ilustruje to aj nasledujúci citát:

*„Inovujete to známe iredentistické heslo "Od Karpát k Jadranu" novou mutáciou "Od narodenia až po smrť" v maďarčine. Vystačí si príslušník maďarskej menšiny žijúci na Slovensku od narodenia až po smrť v maďarčine. **Nemusí, nemusí sa ani len naučiť rozumieť po slovensky.**“ (R. Rafaj, SNS, 9.12.2010, zvýraznenie doplnené)*

¹⁰¹ Pozmeňujúci návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, parlamentná tlač č. 284.

Iní poslanci (najmä strany SMER-SD) obhajovali potrebu toho, aby sa aj príslušníci menších plnohodnotne naučili slovensky, ich inklúziou. Takéto tvrdenia na prvý pohľad naznačujú, že ide o dobro príslušníkov národnostných menšín. Znalosť štátneho jazyka je nepochybne dôležitý predpoklad pre plnohodnotnú inklúziu príslušníkov národnostných menšín do občianskej spoločnosti národa. Opäť sa však v diskurze na dostatočnú znalosť štátneho jazyka nahliada ako na povinnosť, nie právo občanov. Zároveň sa aj tu oba jazyky stavajú najmä proti sebe.

*„A my naozaj vnímame to tak, **aby sme občanom národnostnej menšiny**, či sú to príslušníci maďarskej národnostnej menšiny, nemeckej, chorvátskej, rusínskej, ukrajinskej a iných národnostných menšín, či rómskej, nepoškodili, **aby sme ich neuzavierali do uzavretého geta jazykového**, ale aby sme im vytvorili všetky podmienky pre to, aby sa mohli uplatniť, a aby sa Slováci, ktorí žijú na jazykovo zmiešanom území južného Slovenska, keď sa budem dotýkať teraz konkrétne tejto oblasti, mohli na tomto území dohovoriť v jazyku oficiálnom na úradoch, v samospráve a kdekoľvek inde, aby mohli byť informovaní rovnako ako občania tam prítomnej národnostnej menšiny.“* (D. Čaplovič, SMER-SD, 30.3.2011, zvýraznenie doplnené)

3.1.2. Znalosť menšinového jazyka – nástroj komunikácie?

Znalosť menšinového jazyka sa veľmi často nepovažuje za viac než prejav identity príslušníkov národnostnej menšiny. Ako bolo spomínané vyššie, aj na Slovensku nájdeme ukážky toho, že sa menšinovým jazykom prisudzuje skôr sentimentálna než praktická hodnota. Taktiež sa pomerne málo hovorí o vzdelanostnom kapitále menšinových jazykov.

Dokumentuje to aj nasledujúci prejav, ktorý znázorňuje znepokojenie nad možnosťou, že by sa od niektorých pracovníkov samosprávy v určitých obciach vyžadovala znalosť menšinového jazyka.

*„Tento návrh zákona bude **diskriminovať Slovákov, ktorí neovládajú menšinový jazyk** (...) Je logické, že pri zamestnávaní na slovenskom juhu budú uprednostňovaní takí, ktorí maďarčinu ovládajú. A ostatní budú diskriminovaní, lebo po maďarsky nevedia. Alebo, ak nebudú chcieť stratiť zamestnanie, musia sa naučiť po maďarsky. Myslím, že veľký maďarizátor gróf Apponyi sa obracia v hrobe, ale od spokojnosti.“* (M. Maďarič, SMER-SD, 30.3.2011, zvýraznenie doplnené)

Je však skutočne diskriminačné, pokiaľ v oblastiach, v ktorých relevantná časť obyvateľstva doma hovorí menšinovým jazykom, sú preferovaní zamestnanci verejnej správy, ktorý daný jazyk ovládajú? Myslím si, že citát poukazuje aj na to, ako na Slovensku absentuje akákoľvek diskusia o tom, že by sa aj príslušníci väčšinového národa mohli učiť jazyk národnostnej menšiny. Takáto možnosť sa objavuje výhradne vtedy, keď ju niektorí politici uvádzajú ako hrozbu zo strany národnostných menšín.

3.2. Koho je potrebné chrániť?

Diskurz „ochrany“ jazyka vyplýva z premisy toho, že jazyky stoja „proti sebe“ a vzájomne sa vylučujú. Je ďalšou ukážkou sekuritizačného prístupu, o ktorom písali Lajčáková a Chudžíková.

*„Takže aj tu vidíte, že nemôžete hovoriť o nijakej rovnocennosti, pretože **slovenčina a štátny jazyk tu ťahajú za podstatne kratší koniec**, ako jazyky, na ktoré sa vzťahuje zákon o používaní jazykov menšín.“* (R. Rafaj, SNS, 9.12.2010, zvýraznenie doplnené)

*„A práve dnes tento návrh zákona, ktorý je predložený na rokovanie Národnej rady **zasahuje do postavenia slovenského jazyka ako jazyka štátneho na území Slovenskej republiky. A totálne ho zoslabuje.**“* (J. Senko, SMER-SD, 30.6.2011, zvýraznenie doplnené)

Aj priamo v parlamente sa však ozývajú aj hlasy, ktoré upozorňujú na problematickosť prístupu, ktorý stavia jazyky a záujmy väčšiny a menšiny proti sebe.

*„Z doterajších vystúpení politikov nielen k tomuto zákonu, ale aj predtým som si všimla, že najčastejšie slovenskí politici posúvajú tieto veci do takej polohy, **ako keby, ak priznáme určité práva menšinám, sme tým zároveň uberali právo väčšinovému národu.** A často to stavajú do roviny, že ak menšine priznáme alebo rozšírime nejaké právo, tak tým ohrozíme stabilitu a bezpečnosť nášho štátu. Dokonca niektorí to považujú za také nebezpečné, že spomínajú v tejto súvislosti napr. autonómiu. **Dávajú poskytnutie práva národnostnej menšine do akejsi úmery k právu väčšinového národa a do roviny, ako keby išlo o kolíziu práv.** Ja takýto postoj odmietam. A **myslím si, že je nesprávny, že to je nesprávne východisko.**“* (J. Dubovcová, SDKÚ, 30.6.2011, zvýraznenie pridané)

3.3. Kto má posudzovať úroveň menšinových práv?

Časť rozpravy sa týkala otázky, či vtedajšia úprava práva používať jazyk národnostnej menšiny bola dostatočná. Obidve strany argumentovali okrem iného medzinárodnými dohodami a oficiálnymi odporúčaniami medzinárodných organizácií pre Slovensko, pričom každý si tieto záväzky SR interpretoval v súlade so svojim názorom. Veľká časť rozpravy sa však týkala aj toho, kto má posudzovať, či sú práva dostatočné. Na jednej strane bol prístup (ilustrovaný citátom poslankyne Dubovcovej), podľa ktorého spokojnosť s úrovňou menšinových práv musia hodnotiť samotní príslušníci menšín.

*„To totiž **vôbec nie je podstatné, čo si o tom myslí ten väčšinový národ. Pre bezpečnosť a stabilitu štátu a jeho vnútorných pomerov je rozhodujúce, vždy je to rozhodujúce, čo si o tom myslí ten slabší, ako sa tam cíti ten slabší a akým spôsobom ten slabší potom vníma toto svoje postavenie.**“* (J. Dubovcová, SDKÚ, 30.6.2011, zvýraznenie pridané)

Na druhej strane poslanci strán SNS a SMER-SD sa snažili delegitimizovať požiadavku na posilnenie menšinových práv a vyhlasovali takúto zmenu za zbytočnú.

„No aký je skutočný dôvod, že sa vlastne takýto zákon prijíma, pre koho je tento zákon dobrý, prečo vôbec táto nová norma legislatívna, **kto ju potrebuje?** (...) Ja to považujem za absolútne zbytočné, preto, lebo ten život si tieto veci, ktoré chce tento zákon riešiť nejakými prikázaniami, rieši úplne sám. Čiže moja otázka ešte raz je: Pre koho, načo, komu je to? **A nepoznám nikoho kto by mal o takýto návrh zákona vôbec záujem.**“ (D. Jarjabek, SMER-SD, 30.6.2011, zvýraznenie pridané)

Podstatne vulgárnejším tónom podobne reagoval aj predseda strany SNS. „**Hovoríme tu o téme, ktorá je sama osebe taká zbytočná a nezmyselná, ako sú v parlamente zbytoční niektorí poslanci maďarskej strany, strany Híd, ktorí obchodujú s ostatnými koalíčnými stranami, aj napr. o tom, že pomadžarčíme na Slovensku ešte aj to, kam zatiaľ žiadne maďarské záujmy nedosiahli a nedočiahli.**“ (J. Slotá, SNS, 30.6.2011, zvýraznenie pridané)

3.4. Snahy delegitimizovať politickú reprezentáciu maďarskej menšiny

Popri údajnej zbytočnosti je ďalším spôsobom snahy o zamietnutie silnejších menšinových práv diskurz delegitimizácie politickej reprezentácie Maďarov na Slovensku. Takáto stratégia sa zo strany niektorých politikov, predovšetkým za stranu SNS, udržiava dlhodobo. Vyskytujú sa najmä dva spôsoby.

Po prvé sa fakt, že Maďari majú v porovnaní s inými menšinami relatívne silnú politickú reprezentáciu, používa ako argument proti tejto menšine v podobe, že je označovaná za „jedinú nespokojnú menšinu“. Je to veľmi neférová výčitka, ktorá zneužíva absenciu zastúpenia iných menšín v parlamente. To umožňuje odporcom menšinových práv vyplniť toto vákuum svojim vlastným hlasom. Vynikajúco to ilustruje nasledovný stručný citát.

„**Spomínaný zákon sa nikdy nejavil ako nedostatočný žiadnej z menšín a etnických skupín s výnimkou jednej, maďarskej, presnejšie povedané, jej politickej reprezentácie.**“ (M. Maďarič, SMER-SD, 30.6.2011, zvýraznenie pridané)

V druhom prípade ide o označovanie politických zástupcov maďarskej menšiny na Slovensku ako „bábky“ v rukách Budapešti. Táto stratégia obviňovania vedie k tomu, že sú maďarskí poslanci prezentovaní nie ako inherentná súčasť politického systému SR, ale ako cudzí element a prostriedok, ktorým iný štát narúša suverenitu Slovenska.

„**Čo je horšie, [zákon] zapadá do strategického revizionistického plánu Budapešti, a preto v konečnom dôsledku je rizikom pre integritu a suverenitu Slovenskej republiky.**“ (M. Maďarič, SMER-SD, 28.6.2011, zvýraznenie doplnené)

3.5. Rómovia a jazykové práva

Zaujímavý je diskurz vo vzťahu k jazykovým právam rómskej menšiny. Valná väčšina všetkých diskusií o menšinových jazykoch sa týka výhradne maďarskej menšiny. Diskurz týkajúci sa rómskej menšiny, napriek tomu, že je počtom príslušníkov porovnateľná

s maďarskou menšinou (aj keď nie sú ani odhady toho, aké je zastúpenie občanov Slovenska s materinským jazykom rómskym), úplne vyčleňuje tematiku jazykových práv. Pritom viaceré výskumy ukázali, že mnohé rómske deti nenavštevujú materskú školu a pri nástupe do školy prekonávajú značnú jazykovú bariéru.¹⁰² Niektorí politici však ani priamo pri rozprave o jazykových právach národnostných menšín nie sú ochotní nazerať na tému rómskeho jazyka, lebo diskurz vo vzťahu k rómskej menšine je zameraný výhradne na iné témy (bližšie o politickom diskurze aj k rómskej menšine píše Chudžíková) .

*„A druhá, veľmi zaujímavá myšlienka bola tá, keď ste začali hovoriť o **Cigánoch**. Viete, ja si myslím, že keď aj my všetci tu budeme hovoriť po cigánsky, tak situácia, čo sa týka tohto etnika, sa nezmení. **Tam treba robiť niečo celkom iné, dať im robotu, aby nemohli hovoriť o tom, že si nemajú kde zarobiť.**“ (D. Švantner, SNS, 30.3.2011, reakcia na Dubovcovú)*

Takýto spôsob prenášania ťažiska diskusie na úplne inú oblasť by sme tiež mohli označiť za iný spôsob snahy o deligitimizácie požiadavok o jazykové práva menšín.

4. Záver

V tejto časti projektu bol predmetom skúmania politický diskurz vo vzťahu k štátnemu jazyku a jazykom národnostných menšín na Slovensku. Hlavnú materiú pre diskurzívnu analýzu poskytli rozpravy v parlamente pri novelizáciách zákona o štátnom jazyku a zákona o používaní menšinových jazykov.

Na Slovensku sa často využíva politický diskurz, v ktorom sa používanie práva menšinových jazykov a štátneho jazyka stavia proti sebe a automaticky sa predpokladá súperenie jazykov. Zároveň sa znalosť jednotlivých jazykov hodnotí veľmi odlišne. Na ovládanie štátneho jazyka sa nahliada viac ako na povinnosť než na právo. Na druhej strane sa znalosť menšinového jazyka vníma iba ako prejav identity príslušníkov národnostných menšín, nie ako praktický nástroj dorozumievania sa medzi občanmi. Problematická je aj otázka, kto má posudzovať úroveň menšinových práv. Kým na jednej strane sa objavuje postoj, že menšinové práva musia vždy hodnotiť predstavitelia menšín samotných, kritici týchto práv nie len tento názor nezdieľajú, ale pokúšajú sa o deligitimizáciu samotných hlasov menšín. Robia tak viacerými prostriedkami. Vo vzťahu k maďarskej menšine sa používa ako argument proti nim, že Maďari majú v porovnaní s inými menšinami relatívne silnú politickú reprezentáciu. To spôsobuje, že sa označujú ako „jediná nespokojná menšina“. Zároveň absencia zastúpenia iných menšín v parlamente vytvára vákuum, ktoré niektorí politici zneužívajú na obhajovanie zbytočnosti menšinových práv. Taktiež sú politickí zástupcovia maďarskej menšiny na Slovensku označovaní za „bábky“ v rukách Budapešti, čím sú prezentovaní nie ako inherentná súčasť politického systému SR, ale ako cudzí element a prostriedok, ktorým iný štát narúša suverenitu Slovenska. Veľmi okrajovo sa v diskurze o menšinových právach objavuje aj rómska menšina. V tomto prípade sú však požiadavky na jazykové práva rómskej menšiny zavrhnuté preto, lebo sa celá pozornosť sústreďuje na sociálno-ekonomickú oblasť.

¹⁰² Zrov. napr. Hapalová, Miroslava & Daniel, Stano, Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu. Aktualizácia 2008 (Človek v tísni – pobočka Slovensko, 2008).

Použitá literatúra

Autorské publikácie:

Kymlicka, Will & Grin, Francois „Assessing the Politics of Diversity in Transition Countries“ in Daftary, Farimah & Grin, Francois (eds.), *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. (Budapest: ECMI, 2003).

Grin, Francois „Language policy“ in Grin, Francois (ed.), *Language policy evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003). Preklad autorky.

May, Stephen “Language policy” in Grenfell, Michael James et al. (eds.), *Bourdieu, Language and Linguistics*. (London: Continuum, 2011).

Hapalová, Miroslava & Daniel, Stano, Rovný prístup rómskych detí ku kvalitnému vzdelávaniu. Aktualizácia 2008 (Človek v tísni – pobočka Slovensko, 2008).

Dokumenty, legislatíva:

Občianska zodpovednosť a spolupráca. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2010 – 2014.

Pozmeňujúci návrh poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, parlamentná tlač č. 284.

Zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 184/1999 o používaní jazykov národnostných menšín.

Zákon č. 35/2011 Z.z. z 2. februára 2011, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Zákon 204/2011 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín v znení zákona č. 318/2009 Z. z. a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

IV. Konzekvencie politického diskurzu

Alena Chudžíková

„Etnické“ záležitosti sú do značnej miery manažované vládou a byrokraciou, ktorá pripravuje, vytvára a implementuje základné rozhodnutia o rôznych oblastiach menšinových práv. Verejné politiky, opatrenia, zákony a stratégie sú diskurzívnymi praktikami, ktoré sú prejednávané na rôznych úrovniach (formálne i neformálne) a ktoré majú svoje konzekvencie v podobe fundamentálneho dopadu na sociálne kognície recipientov z radov nie len majoritného obyvateľstva, ale aj samotných menšín. Samozrejme, nemožno povedať, že tento vzťah je jednosmerný, teda že len politický diskurz ovplyvňuje diskurz verejnosti.¹⁰³ Ide skôr o komplexný proces vzájomného ovplyvňovania, v ktorom politický diskurz má množstvo ďalších diskurzívnych zdrojov, z ktorých čerpá, avšak kľúčová je mocenská pozícia tvorcov politického diskurzu ako spoločenských autorít. Moc sa však nevykonáva silou, ale persúaziou- činy občanov sú nepriamo kontrolované tým, že elity ovplyvňujú ich mentálne modely, ktoré následne filtrujú ich motívy konania, poznanie a sociálnu kogníciu.¹⁰⁴ Diskurz, ktorý potvrdzuje nadradenosť etnických Slovákov tak zároveň potvrdzuje menejcennosť menšín, ktorú si príslušníci menšín veľmi často sami zvnútorňujú (ako je tomu napríklad v prípade rómskej menšiny), čo má, samozrejme, negatívne dopady na ich sebahodnotenie, kvalitu života a nepriaznivo to ovplyvňuje aj ich šance na úspešné uplatnenie sa napr. na trhu práce či vo vzdelávaní. Nerovnosti v spoločnosti sú teda sociálne naučené a diskurz je základným nástrojom v procese ideologickej produkcie a reprodukcie nerovností. Konštrukcia menšín ako hrozby a bezpečnostného rizika, pričom však vychádzame z predpokladu, že toto ohrozenie objektívne neexistuje a ide o sociálny konštrukt, môže viesť práve k tomu, že samotné menšiny prijímú túto stratégiu a svoje požiadavky budú presadzovať cestou konfliktu, keďže sa zdá, že to je jediný spôsob, ktorému príslušníci väčšiny venujú pozornosť. Takýto politický diskurz prispieva k udržiavaniu sociálnej hegemonie etnických Slovákov, pretože tá si vyžaduje každodennú reprodukciu na úrovni akcií, interakcií a sociálnych kognícií, pričom reprodukčný proces je možný práve prostredníctvom diskurzu a komunikácie. Poskytovanie reprezentácií menšín prostredníctvom diskurzu umožňuje aj tým, ktorí s nimi denne neprichádzajú do kontaktu, utvárať si o nich presvedčenia a vlastné interpretácie, ktoré sú odvodené od toho, čo

¹⁰³ Van Dijk, Teun Adrianus „Elite Discourse and Reproduction of Racism“ in Slayden, R. K. & Slayden, D. (eds.), *Hate Speech* (Newbury Park: Sage, 1995).

¹⁰⁴ Van Dijk, Teun Adrianus „Social cognition and discourse“ in Giles, Howard & Robinson, Peter (eds.), *Handbook of social psychology and language* (Chichester: Wiley, 1989).

cirkuluje vo verejnom diskurze. Takto vytvorené sociálne kognície následne tvoria základ pre akcie voči menšinám a tvorbu nového diskurzu o nich zo strany majority. Politické elity, vzhľadom na ich pozíciu autority a moci, môžu svoje reprezentácie a interpretácie prenášať na verejnosť, pričom vo verejnosti nadobúdajú tieto reprezentácie menej distingvovanú formu, keďže nie sú podmienené špecifickým diskurzívnym kontextom, v ktorom operujú politici. Tí musia vzhľadom na svoju funkciu a pozíciu dodržiavať určité formalizované pravidlá diskurzu a významným faktorom je aj zachovanie si tváre.¹⁰⁵ To môžeme veľmi jasne vidieť v prípade poradcu ministra vnútra pre rómsku kriminalitu, ktorý sa krátko po jeho vymenovaní veľmi otvorene vyjadroval o kriminalite ako o prirodzenej súčasť rómskeho životného štýlu, avšak po kritikách tejto rétoriky zo strany MVO a ministerstva práce, zmenil svoje vyjadrenia a používal tzv. teritoriálny princíp pri vyjadreniach o „rómskej kriminalite“ v záujme zachovania si tváre, keďže otvorený rasizmus je v našej spoločnosti ešte stále oficiálne odsudzovaný (hoci tzv. moderný, symbolický rasizmus je prijímaný s veľkou podporou na tých najvyšších miestach).

Politický diskurz sa dostáva do verejného diskurzu a stáva sa prístupným a legitímnym aj so spoluúčasťou médií, ktoré o ňom informujú špecifickým, nekritickým, spôsobom. Okrem médií sa však premieta aj do inštitucionálneho nastavenia (fungovanie inštitúcií a legislatívny rámec každodenných životov) a školských osnov (učebnice a vyučovacie plány vychádzajúci z predpokladu dominancie etnických Slovákov). Sme presvedčení, že takáto polarizácia spoločnosti podľa etnických kritérií a odmietanie menšín ako rovnocenných partnerov, ktorí majú svoju dôstojnosť a ľudskú hodnotu, môže byť odstránená len vtedy, ak sa od základov zmenia etnické ideológie, diskurzy a praktiky elít (alebo sa zmenia elity). Tak, ako elity môžu produkovať, reprodukovat' a udržiavať obraz menšín ako hrozby, rovnako môžu vytvárať aj férovú menšinovú politiku založenú na princípoch ľudskej dôstojnosti.

¹⁰⁵ Van Dijk, Teun Adrianus, „Text, talk, elites and racism“ (1992) 4 (1/2) Discours Social/Social Discourse (Montreal) 37.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Van Dijk, Teun Adrianus „Elite Discourse and Reproduction of Racism“ in Slayden, R. K. & Slayden, D. (eds.), *Hate Speech* (Newbury Park: Sage, 1995).

Van Dijk, Teun Adrianus „Social cognition and discourse“ in Giles, Howard & Robinson, Peter (eds.), *Handbook of social psychology and language* (Chichester: Wiley, 1989).

Van Dijk, Teun Adrianus, „Text, talk, elites and racism“ (1992) 4 (1/2) *Discours Social/Social Discourse* (Montreal) 37.

